

Treenigheten og åndelig mørke

Hvordan kan det som skjer i treenigheten ved Sønnens død være en fortolkningsramme for åndelig mørke?

Masteroppgave i *Master in Theology and Ministry* ved NLA Høgskolen Bergen

Av: Ragnhild Naterstad

Våren 2020

Kontaktinformasjon:

ranaterstad@gmail.com

Sammendrag

Denne masteroppgaven undersøker hvordan det som skjer i treenigheten ved Sønnens død kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke. `Hva som skjer i treenigheten ved Sønnens død` refererer her til en trinitarisk tolkning av korshendelsen, med henblikk på den lidelse og død som skjer i treenigheten ved Sønnens død. Dette vil bli undersøkt ved hjelp av systematisk teologisk litteratur, hovedsakelig av Hans Urs von Balthasar og Jürgen Moltmann. Det blir lagt vekt på sentrale fokusområder for problemstillingen, deriblant at det er nødvendig å tale om korshendelsen som en trinitarisk hendelse *per se*, hvordan man kan tale om en gudsforlatt Gud og om Sønnens nedstigning til dødsriket. I oppgaven benyttes betegnelsen 'åndelig mørke' om erfaringer av en tilstand som skaper uro og smerte i gudsforholdet, som en åndelig lidelse. Det fokuseres på hvordan erfaringen av åndelig mørke blir beskrevet og hvordan det blir forstått i spiritualitetslitteratur. I denne oppgaven benyttes bøkene *Själens dunkla natt* (Johannes av Korset, 1972), *Natten er mitt lys* (Stinissen, 1993), *Når Gud blir borte* (Rimehaug, 2000) og *Tørsten gir lys: Om åndelig lengsel og modning* (Rimehaug, 2007). Sentralt i beskrivelsene er en urovekkende opplevelse av å være forlatt av Gud, selv om man ønsker å være i fellesskap med ham, og at dette gir skjebnesvanger bevissthet om sin avmakt og tilkortkommenhet overfor Gud.

Oppgaven søker deretter å koble sentrale berøringspunkter fra fokusområdene som kan være med på å besvare problemstillingen om hvordan det som skjer i treenigheten ved Sønnens død kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke. Det er nødvendig å ta flere forbehold og avgrensninger når man undersøker berøringspunkter og kobler det som skjer i den treenige Gud ved Sønnens død og hvordan man kan erfare åndelig mørke. Den treenige Gud er en annen enn oss og korshendelsen er noe annet enn åndelig mørke. Drøftingen til fortolkningsrammen handler seg derfor om sammenhenger og ikke sammenligninger, hovedsakelig i lys av berøringspunktene *forlatthet, overgivelse og lydighet*, samt *avmakt*. Sluttkonklusjonen er at gjennom det som skjer i treenigheten ved Sønnens død kan vi se at den treenige Gud kan *romme, handle i, være nær i* og *gjøre ende på* lidelse, forlatthet, mørke og død, og dette har høy relevans for erfaringen av åndelig mørke.

*Det er et under jeg ikke forstår,
det er så høyt at jeg ikke kan fatte det.
Hvor skulle jeg gå fra din pust,
hvor kunne jeg flykte fra ditt ansikt?
Stiger jeg opp til himmelen, er du der,
legger jeg meg i dødsriket, er du der.*

Salme 139,6-8

Forord

Aller først vil jeg få poengtere at en masteroppgave skrives aldri helt alene, og derfor ønsker jeg å rette en stor takk til de dyktige, engasjerte og kloke veilederne, Gunnar Innerdal og Kim Larsen. Dere har gitt mild og tydelig veiledning, og det har vært lærerikt og givende å ha samtaler med dere! Jeg vil også takke NLA Høgskolen for en fin studietid, gode forelesere som sørger for læring og danning, andakter, inkluderende studiemiljø og godt bibliotek. Det er lett å bli «blind» på eget arbeid og derfor har det vært godt å få innspill og hjelp til korrekturlesning av Kristin, Malene og Annbjørg. Takk for at dere har gitt av deres fritid og evner.

I skrivende stund oppdateres nyhetsbildet til stadighet om nye og reviderte tiltak, og ny informasjon i forbindelse med viruset Covid-19. Hverdagen har vært, og er, annerledes fra hva man er vant med, og i en tid har blant annet vi i Norge vært nødt til å stå sammen ved å holde fysisk avstand på grunn av dette viruset. Det er også verdt å nevne at bibliotekene ble stengt omtrent halvveis i semesteret, som følge av unntakstilstanden, som førte til et noe begrenset utvalg av litteratur underveis i arbeidet med masteroppgaven. Min hverdag har i stor grad vært dedikert til å arbeide med en oppgave som berører temaer som forlatthet, lidelse, avmakt og død, men også liv, tillit og kjærlighet. Det har vært en utfordrende oppgave å arbeide med, og jeg vil dele en liten illustrasjon på hvordan det til tider har blitt opplevd: Som å være en liten maur, kavende på bakken blant tusenvis av barnåler, som forsøker å se og gripe om uendelige mengder med store trær og med mikroskopiske øyner, og tilsvarende hjerne, og forsøke å bane seg en vei i den store og uoversiktlige skogen. En skog bestående av store mengder og til dels utilgjengelig informasjon. Det har vært en lærerik og berikende prosess, som det fremdeles er og vil være i lang tid. Blant annet har det gitt en enda dypere visshet om at den treenige Gud alltid er større enn hva jeg kan fatte, og som gir en solid grunn til å bryte ut i et *halleluja!* Selv for en stillfaren vestlending og lutheraner som meg.

Masteroppgaven er dedikert til deg som ønsker å forstå mer av det kristne tros livet. Forstå da at det alltid er mer å forstå og mye vil forbli uforstått.

-Ragnhild Naterstad, mai 2020.

Innhold

Sammendrag	3
Forord	7
1.0 Innledning	11
1.1 Tematikk	11
1.2 Problemstilling	11
1.3 Fagfelt og metode	13
1.3.1 Om systematisk teologi	13
1.3.2 Om spiritualitetsforskning	14
1.3.3 Kobling mellom fagfeltene	15
1.3.4 Metodiske grep i systematisk teologi	16
1.3.5 Tilnærming i spiritualitetsforskning	17
1.3.6 Avgrensning	19
1.4 Figuranter og materiale	19
1.4.1 Til forskningsspørsmål (1): en trinitarisk tolkning av korshendelsen	20
1.4.2 Til forskningsspørsmål (2): beskrivelser og forståelser av åndelig mørke	22
2.0 Hoveddel	25
2.1 Noen nøkkelbegreper	25
2.1.1 Den treenige Gud	25
2.1.2 Åndelig mørke	26
2.1.3 Erfaring, som åpenbaring	26
2.2 Hva skjer i den treenige Gud ved Sønnens død?	28
2.2.1 En gudsforglatt Gud?	28
2.2.2 Frivillig til døden, for oss	30
2.2.3 Sønnens nedstigning til dødsriket	32
2.2.4 Kort oppsummert: en trinitarisk tolkning av korshendelsen	34
2.3 Beskrivelser og forståelser av erfaringer av åndelig mørke	34
2.3.1 Unike erfaringer og ulike åndelige mørker	34
2.3.2 Beskrivelser av åndelige mørke	35
2.3.3 Forståelser av åndelig mørke	37
2.3.4 Kort oppsummert: beskrivelser og forståelser av åndelig mørke	39
2.4 En trinitarisk tolkning av korshendelsen som fortolkningsramme for åndelig mørke	40
2.4.1 Forbehold og avgrensninger	40
2.4.2 Forlatthet – en smertefull erfaring	42
2.4.3 Sønnens overgivelse til døden – et forbilde i åndelig mørke?	44
2.4.4 Avmakt i møte med avgrunnen	45

2.4.5 Kort oppsummert: en trinitarisk tolkning av korshendelsen som fortolkningsramme for åndelig mørke.....	47
3.0 Oppsummerende konklusjon	49
4.0 Litteraturliste	52

1.0 Innledning

1.1 Tematikk

Koblingen mellom liv og tro har interessert meg lenge, også gjennom studieløpet på *Master in Theology and Ministry*. Særlig forholdet mellom dogmatikk slik det formidles gjennom kristen tenkning og forkynnelse og hvordan dette preger en troendes liv i et sjelesørgerisk og åndelig perspektiv. Med utgangspunkt i en magesfølelse som vokste frem etter noen år med undring, egne erfaringer med et slags mørke i troslivet og sporadisk lesning, tenkte jeg videre på muligheten for å undersøke en mer utførlig kobling mellom *treenigheten* og *åndelig mørke*. Dette er et tema som åpner for mange assosiasjoner og spørsmål, men det som har vært sentralt for meg er: Hva skjer når troen oppleves mørklagt og ingen forstår hva som skjer, men likevel later det til at Gud er den eneste som forstår? Hvordan kan det ha seg slik? Dette er spørsmål som åpner for store, dyptgående og u håndgripelige diskusjoner. Spørsmål vi må gi til kjenne at vi ikke vil kunne fullt ut gi svar på med vår menneskelige fatteevne og fattige språk. Men noe kan vi studere. Vi kan fremme noen betraktninger og refleksjoner. Refleksjonene jeg hadde gjort meg ble forsterket gjennom fagene *TAM 303 Spirituality and Spiritual Formation* og *TAM304 Missional Ecclesiology in light of Trinitarian Faith and Contemporary Culture*. Dette ønsket jeg å undersøke nærmere og masteroppgaven ble en gyllen anledning til akkurat det. Hvordan denne koblingen skulle ta form eller kunne la seg gjøre var et annet spørsmål. Dermed ble det nødvendig å ta et dykk ned i aktuell litteratur.

1.2 Problemstilling

Med temaområde for masteroppgaven på plass, ble neste steg i prosessen å finne fram til relevant litteratur og danne en oversikt over innholdet. Målet med det første søket var å kunne formulere en problemstilling til oppgaven som søker å møte forskningsobjektet på en adekvat måte. Veilederne gav sine anbefalinger til bøker og artikler, med utgangspunkt i premissene om et litteraturstudium om hvilken rolle treenighetslæren kan ha i møte med åndelig mørke. Hovedveileder Gunnar Innerdal, som også har ansvar for TAM304 gav anbefalinger innen systematisk teologi om treenighetslæren. Biveileder Kim Larsen, som har ansvar for TAM303, kom med anbefalinger av litteratur innenfor spiritualitetsfagfeltet. Gjennom arbeidet med dette tok problemstillingen form, som også ble utgangspunktet for videre lesning, analyse og drøfting. I tillegg gav det nøkler til å se mulige koblingspunkter mellom de to omfattende temaene. Denne fremgangsmåten muliggjorde et viktig *innenfraperspektiv*, og med det mener jeg at man unngår å komme utenfra og stille spørsmål tekstene aldri var ment til å svare på.

I den første lesningen av litteraturen innen systematisk teologi leste jeg om og av Hans Urs von Balthasar og Jürgen Moltmann. Lesningen var fokusert rundt treenighetslæren med vekt på hva som skjer ved korshendelsen, Jesu død, nedstigning til dødsriket og en trinitarisk tolkning av dette. Begge er moderne teologer som bygger på lange tradisjoner, samtidig som de tilføyer interessante perspektiv om treenighetslæren. I lesningen på dette stadiet merket jeg særlig deres dyptgående betraktninger og utlegninger av den treenige Guds lidelse ved Sønnens død og hvordan de fortolker korshendelsen som en indretrinitarisk hendelse i tillegg til å være en soteriologisk hendelse. Når det gjelder tekstene innen kristen spiritualitet, et begrep jeg vil belyse senere i oppgaven, leste jeg i første omgang bøker av Wilfrid Stinissen (1993) og Erling Rimehaug (2000; 2007). Begge refererte til Johannes av Korset sine tekster om sjelens mørke natt, og reflekterte over egne erfaringer med hans betraktninger. Gjennomgående for deres beskrivelser var den uforståelige og smertefulle opplevelsen av å være forlatt av Gud, selv om de ønsket å komme nærmere Gud. Til tross for forlatthetsfølelsen og uroen det gir, valgte de å fortsette å tro. På bakgrunn av det at Jesu lidelse og død på korset settes som startpunkt for utlegningen av trinitarisk teologi og at spiritualitetslitteratur reflekterer over erfaringen av åndelig mørke i lys av korshendelsen, fant jeg dette som et aktuelt omdreiningspunkt for masteroppgaven. På bakgrunn av oppdagelsene i første lesning, formulerte jeg følgende problemstilling:

Hvordan kan det som skjer i treenigheten ved Sønnens død være en fortolkningsramme for åndelig mørke?

Ved å spørre om hvordan det som skjer i treenigheten ved Sønnens død kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke, ønsker jeg ikke bare å fremstille en teoretisk lære over menneskelige erfaringer. Den hendelsen som her er i sentrum er Sønnens død og oppstandelse, med vekt på hva som skjer i treenigheten ved Sønnens død. Betydningen av denne hendelsen gis ved å se på det med teologiske briller. Denne masteroppgaven skal ikke ta for seg en utlegning av den soteriologiske funksjonen ved Jesu død og oppstandelse, men snarere se på hvordan det indretrinitariske i hendelsen kan være en fortolkningsramme for menneskers erfaring av åndelig mørke. Siden forskningsobjektet er litteratur, kan jeg ikke påberope meg en empirisk forskning av hvordan hendelsene faktisk opplevdes for de involverte. Objektet er tekster skrevet av teologer som søker å gi en utlegning av hva som skjer ved Jesu død på korset, og troende som beskriver og reflekterer med egne ord om egne erfaringer, i lys av deres tro. Masteroppgavens utgreiing og drøfting skjer så på bakgrunn av dette. Sakens kjerne er å undersøke hvordan det som skjer i treenigheten ved Sønnens død kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke. Da dette er et omfattende tema har jeg valgt å nærme meg det ved hjelp av disse to forskningsspørsmålene:

(1) Hva skjer i treenigheten ved Sønnens død? En trinitarisk tolkning av korshendelsen.

(2) Hvordan beskrives erfaringen av åndelig mørke, og hva forteller dette om hva åndelig mørke er?

Disse spørsmålene ligger latent i problemstillingen og kan dermed være til nytte for å arbeide med dette krevende terrenget. Hvordan disse spørsmålene skal bli undersøkt og hva som menes med sentrale begrep, som den treenige Gud, åndelig mørke og erfaring, vil jeg komme innpå i det følgende.

1.3 Fagfelt og metode

I dette litteraturstudiet kommer jeg til å svare på problemstillingen ved å anvende to teologiske fagfelt: Til forskningsspørsmål (1), hvor fokuset er på en trinitarisk tolkning av korshendelsen skal jeg arbeide innenfor systematisk teologi, mens til forskningsspørsmål (2) skal jeg bruke spiritualitetsforskning med fokus på tekster som beskriver erfaringer av åndelig mørke. Jeg skal først gi en kort presentasjon av fagfeltene, og deretter vise til metodiske grep og tilnærming til arbeidet med forskningsspørsmålene.

1.3.1 Om systematisk teologi

I allmentale later systematisk teologi, og herunder dogmatikk, til å være oppfattet som teori uten særlig relevans for menneskenes liv. Uansett inntrykk; professor Niels Henrik Gregersen viser i artikkelen *Dogmatik som samtidsteologi* (2008) at dogmatikken har som rolle å være livsnær, og argumenterer for at dogmatikken «kan forstås som *samtidsteologi*» (2008, s. 291). Samtidsteologi innbefatter de implisitte og eksplisitte elementer av kristen lære, livssyn og praktisk livsorientering i samtiden, og kan undersøke både hva som er «samtidens teologi» og hva som er «en teologi for samtiden» (2008, s. 291). Denne tilnærmingen, mener jeg, tydeliggjør at den teorien eller læren som formidles gjennom systematisk teologi, som dogmatikk er en del av, er og skal være av relevans for livet. Denne forståelsen av dogmatikkens fokus anerkjennes også av professor emeritus Torleiv Austad. Det tydeliggjøres i dogmatikkens sammenheng med systematisk teologi, hvor hovedoppgaven er «å tolke den kristne tro for mennesker i dag» (Austad, 2008, s. 14). Dogmatikk har med andre ord som sitt anliggende å fortolke og gi svar på kristendommens relevans, sannhet og ekthet for samtiden (2008, s. 28-29, 35). Det betyr at dogmatikk er kontekstuell for masteroppgavens anliggende, men også for figurantenes arbeid med spørsmålet om hva som skjer i treenigheten ved Sønnens død og hvordan åndelig mørke beskrives og fortolkes i primærkildene. Konfesjon, synsvinkel og språk vil være elementer som former den systematiske teologiske tolkningen og utleggingen av sakens anliggende.

Hvilket spørsmål man arbeider med i systematisk teologi er også med å legge føringer for metodiske grep. Dogmatikkens studium av kristendommens innhold møter på temaer og spørsmål av ulike karakterer. Det kan være spørsmål om hva som er sant, om kristendommen kan godtgjøre sine dogmer og påstander, spørsmål om Gud er levende og hva det betyr for oss (Austad, 2008, s. 42-60). Ut ifra denne inndelingen kan problemstillings hovedanliggende forstås som et *eksistensielt* spørsmål da det handler om å se en kobling mellom mennesker og Gud, hvor det da er underforstått at en slik kobling har en betydning av eksistensiell karakter (2008, s. 55). I møte med slike spørsmål møter man på flere tilfeller av påstander og trossannheter som teologien forholder seg til, som ikke lar seg vitenskapelig bevises, men som må analyseres og fortolkes i sin sammenheng. Det står i sammenheng med konteksten, men også i sammenheng med det teologiske grunnlaget; først og fremst Bibelen, men også bekjennelsesskriftene. I tillegg er det nødvendig å poengtere teologien og språkets grenser i møte med den treenige Gud. For det første lar ikke Gud seg «fange» i menneskets forstand: hverken i sin fulle bredde eller dybde av hva som er åpenbart gjennom Bibelen, den spesielle åpenbaring, eller i den naturlige åpenbaring. Dette innebærer at vi kan forske og si *noe* om den treenige Guds immanente vesen, det vil si hvem Gud er evig og i seg selv, i lys av hvordan den treenige Gud åpenbarer seg i (frelses)historien, i sitt forhold til verden som skaper og frelser, det vil si det økonomiske (Innerdal, 2015a, s. 26-27). Denne oppgaven benytter tekster som forteller om den treenige Gud, slik han åpenbares gjennom den inkarnerte Sønnen, Jesus. Det er han som er på en særlig måte vår unike mulighet til å erkjenne og kjenne den treenige Gud. Men det betyr ikke at det er mulig å finne eller holde den hele og fulle innsikt om den treenige Gud. Konkret hvilke forutsetninger som ligger til grunn og metodiske grep som har blitt gjort i lesning og analyse av disse vil jeg gjøre rede for i *1.3.4 Metodiske grep i systematisk teologi*. Først skal det gjøres kort rede for spiritualitetsforskning.

1.3.2 Om spiritualitetsforskning

Det er en for omfattende oppgave her å skulle definere og konkretisere spiritualitet som fenomen og begrep. Men for å gi min omgang med begrepet en retning i denne oppgaven, vil jeg gi et par eksempler på tilnærminger av hva spiritualitet er, som også kan gi en forståelse av dette omfattende forskningsområdet. John J. Shea forstår spiritualitet som det som gir mening til livet og tillater mennesket å delta i en større sammenheng (2005, s. 97). Meredith McGuire omtaler spiritualitet som levd, erfart og praktisert religion (i Graff-Kallevåg & Kaugman, 2018, s. 8). Shea sin tilnærming åpner for både religiøs og sekulær forståelse av spiritualitet, mens McGuire knytter det an til religion. Det som likevel er felles er at spiritualitet kan romme praksis, følelser, handling og levd liv, i sum kan det favnes i begrepet *erfaringer*. Det vil si at spiritualitet er noe som kan danne en betydningsverden, samt komme til uttrykk i konkrete praksiser og i livsførsel. Det kan være noe dypt individuelt, samtidig som

man søker forbindelse til en større sammenheng (Larsen, 2012, s. 84). Med et kristent fortegn til spiritualitet blir meningsinnholdet endret, også i forskningen: Startpunktet og kilden for kristen spiritualitet er den treenige Gud. Konkret kan kristen spiritualitet komme til uttrykk gjennom praksiser som bønn, gudstjeneste, fellesskap, nattverd og dåp. Dette er ulike uttrykk for respons på Guds ord og hans gjerning, en form for tilbedelse (Downey, 1997, s. 30-32). Samtidig som kristen spiritualitet konkret kan knyttes til disse praksisene, er det også viktig å påpeke at det omfatter livet i sin helhet. Larsen skriver det slik: «Kristen spiritualitet er ikke bare et aspekt av mange ved det kristne livet – det er selve det kristne livet» (2012, s. 85). Slik sett kan man si at fenomenet *åndelig mørke* er en potensiell del av det kristne livet og med andre ord som en del av kristen spiritualitet.

I spiritualitetsforskningen har erfaring blitt gitt økt oppmerksomhet «i betydningen en kilde til kunnskap om mennesket og om Gud» (Larsen, 2012, s. 85). Begrepet og konseptet *erfaring* og dets plass i den teologiske diskurs vier jeg mer oppmerksomhet under *Nøkkelbegreper*. Her nøyer jeg meg å vise til det som Ellen T. Charry påpeker; at det er erfaringen slik den er mulig å få tilgang på, det vil si hvordan den er formidlet, som er spiritualitetsforskningens objekt *per se* (i Larsen, 2012, s. 86). Det vil variere hvilket middel det er brukt til å formidle. Denne oppgaven er det tekster som er formidlingsmiddelet og således objektet til forskningen. Under 1.3.5 vil jeg komme innpå tilnærming til spiritualitetslitteraturen.

1.3.3 Kobling mellom fagfeltene

Jeg søker å besvare problemstillingen ved å føre en dialog mellom systematisk teologisk arbeid med fokus på hva som skjer i den treenige Gud ved Sønnens død (1) og spiritualitetslitteraturens tilnærming til erfaring av åndelig mørke (2). I presentasjonene av fagfeltene, kommer det frem at de begge har som anliggende å undersøke den kristne tro slik den er. Som det nå har blitt vist til gjøres dette med ulike tilnæringsmåter og hvor fagfeltenes litteratur er av ulik karakter. Systematisk teologiske tekster søker å fortolke, gi kunnskap og innsikt i den kristne troen til og i samtiden. Spiritualitetslitteratur søker på sin side å berøre leseren på dypet (Larsen, 2012, s. 88). En separasjon mellom vitenskapelig teologi og åndelig teologi ville vært uheldig, ifølge Alf Härdelin, da man risikerer at teologiens språk minster «evnen til å uttrykke *trosmysteriets eksistensielle karakter*», mens de mystiske eller åndelige forfatterne kan miste den trinitarisk-teologiske tolkningsrammen for erfaringene (i Larsen, 2017, s. 212). Dette støttes av blant annet Philip Sheldrake (se Olsen, 2006, s. 39-41). Sheldrake argumenterer for at teologi uten spiritualitet kan bli teoretisk og virkelighetsfjern, mens spiritualitet uten teologi står i fare for å bli privat og intern. Spiritualitet kan ses som den dynamiske faktoren i tros livet, mens teologien reflekterer, etterprøver og eventuelt korrigerer (Sheldrake i Olsen, 2006, s. 40-41).

Forskjellene mellom fagfeltene indikerer altså ikke et klart skille mellom dem, men kan snarere være berikende for denne oppgaven. Jeg vil nå vise til metodiske grep i forbindelse med det første forskningsspørsmålet, om en trinitarisk tolkning av korshendelsen, og deretter hvilken tilnæringsmåte jeg bruker i forbindelse med forskningsspørsmål (2) om beskrivelser og forståelser av åndelig mørke.

1.3.4 Metodiske grep i systematisk teologi

I arbeid med dogmatikk er intersubjektivitet, korrelasjon og koherens sentrale, vitenskapelige kriterier (Austad, 2008, s. 70-71). I korte trekk handler *intersubjektivitet* om å være på vakt for egne preferanser, og å være åpen på hvordan man har gått frem i arbeidsprosessen, slik at andre kan teste og komme frem til samme resultat (2008, s. 70). Tidligere i oppgaven viste jeg hvordan problemstillingen tok form ved lesning av relevant litteratur, og ved det ble oppgavens hovedspørsmål og hovedanliggende bestemt av forskningsobjektet, forstått som et innenfraperspektiv (1.2). Fremdeles må jeg stadig være bevisst på hva og hvordan jeg som forsker bringer med egne sympatier og antipatier i møte med materialet. Gjennom oppgaven søker jeg å besvare problemstillingen på en måte der det er tydelig *korrelasjon* mellom forskningsobjekt, problemstilling, metode og resultater; det skal med andre ord være sammenheng mellom de ulike leddene i forskningsprosessen (2008, s. 71). Det tredje vitenskapelige kriteriet, *koherens*, skal sørge for en indre sammenheng. Det betyr at «de ulike resonnementer og påstander må henge sammen» (2008, s. 71). Skal det la seg gjøre, må noen forutsetninger klargjøres og ligge til grunn. Det er forutsetninger som har vært, og er, sentrale spørsmål i teologiske diskusjoner, som det ikke er særlig rom for å drøfte innenfor rammene av denne oppgaven. Forutsetningene som følgelig skal presenteres, preges av mitt teologiske perspektiv, som de teologiske «brillene» jeg undersøker oppgavens materiale med.

Bibelen og dogmatikken: Som vi skal se nærmere på under 1.3.6 *Avgrensning*, benytter jeg kilder som er skrevet av personer fra ulike konfesjoner og teologiske ståsted, og jeg vil føre dialog mellom deres arbeid. Mitt teologiske ståsted tilsier at dogmatikk må bygge på Bibelen, og det er uansett vesentlig skal det man bedriver kunne kalles kristen teologi. Bibelen er det objektive grunnlaget, og bekjennesskriftene og andre teologiske verk er viktige og sentrale ressurser til dogmatikken i arbeidet med å tolke menneskers liv og tro i dag, og i å tolke teologi for mennesker i dag. Samtidig betyr ikke dette at tolkningen av dogmene er ferdig, gitt og fastlagt. Man bør til alle tider granske Bibelen, som det tidligere ble forklart (se 1.3.1). Dessuten har det i enkelte tradisjoner, særlig i Vesten og i protestantiske sammenhenger, vært stor vektlegging av den akademiske teologi og mindre av inkludering av menneskers erfaringer i troslivet (Henriksen, 2013, s. 380). Å legge Bibelen til grunn for teologien, som den normerende norm, mener jeg ikke indikerer en eksklusjon av å ta menneskers

erfaringer på alvor og kunne anvende det som en mulighet til å trenge dypere inn i Bibelen og dens relevans for livet.

Den treenige Gud og mennesket: Oppgavens problemstilling søker å berøre og føre dialog mellom hendelser og erfaringer i den treenige Gud og mennesket. Årsaken til at det kan la seg gjøre, er det kristne synet på at Guds historie og menneskenes historie har med hverandre å gjøre, de er sammenvevd. Det er særlig tydelig i lys av inkarnasjonen og korshendelsen: fordi Jesus har overskredet skillet og åpenbart det som er sant guddommelig og sant menneskelig. Å tro på den treenige Gud som en ontologisk realitet for mennesket, noe mer enn symbolikk eller en følelsesmessig støtte, som også indikerer at spørsmål om å koble Gud og mennesket får en eksistensiell karakter, som vi har sett er problemstillingens art. Det åpner også for spørsmål om deltakelse i Guds lidelse; som følge av å være skapt i den treenige Guds bilde til fellesskap med Gud. En annen side ved dette er åpenbaring og Guds tilgjengelighet for mennesket.

Åpenbaring og erfaring: Åpenbaring deles i luthersk tradisjon inn i den naturlige og spesielle åpenbaring. Kan det hende at åpenbaring skjer i dialog mellom disse; hvor bokstaven åpenbarer det naturlige og det naturlige kan åpenbare bokstaven? Jeg har et optimistisk syn på treenighetens tilgjengelighet og åpenbaring, hvor blant annet erfaringer som åpner og leder inn i en ydmykhet der den treenige Guds mysterium blir større, kan tolkes som åpenbaringer. At Gud som mysterium blir større indikerer altså at man ikke nødvendigvis *forstår* Gud bedre som i å (be)gripe Gud, men det kan hende at man forstår med hjertet hvor mye større og dypere Gud er enn hva man klarer å fatte med logikken. På den måten åpnes åpenbaringsbegrepet og rommer de «oppdagelser» og erfaringer man gjør seg på trosreisen: Gud kan vise oss mer av hvem han er og slik også mer av hvem vi er. Dette innbefatter hva jeg betegner for *negative* erfaringer, da erfaringer ikke nødvendigvis er av en positiv eller god art, men snarere negative eller vonde. Disse erfaringene kan også lede til åpenbaringer av hvem Gud er og hvem jeg er.

Selv om disse forutsetningen kan diskuteres, særlig med tanke på meningsinnholdet, er de med på å underbygge en teologisk forståelse av en sammenheng mellom den treenige Gud og mennesket. Det er en grunnleggende forutsetning og medvirkende årsak for at jeg i denne oppgaven forsøker å koble systematisk teologisk arbeid sammen med spiritualitetsforskning.

1.3.5 Tilnærming i spiritualitetsforskning

Forskningsspørsmål (2), om beskrivelser og forståelser av åndelig mørke, undersøkes ved hjelp av fire bøker som forteller om erfaringer av åndelig mørke. Bøkene forteller om det indre livet med Gud og appellerer således til leserens indre liv med Gud. Denne typen tekster blir betegnet som *spirituelle*

tekster, i artikkelen *Hvordan forstå spirituelle tekster? Et blikk på en hermeneutisk tilnærming* av Kim Larsen (2012). Spiritualitetslitteraturen er ikke først og fremst informerende, men transformerende da litteraturen retter fokuset til det konkrete livet.

Sentralt i arbeidet med spiritualitetslitteratur er forskerens tilnærming til forskningsmaterialet og det å veksle fra en deltakende til en mer observerende lesning, er essensielt i en hermeneutisk tilnærming i spiritualitetsforskning (Larsen, 2012, s. 91-93). Derfor har jeg i arbeidet med litteraturen beveget meg fra å være nær, åpen og nysgjerrig i møtet med hva tekstene vil gi, til å innta en mer analytisk tilnærming til dem. Larsen viser til at man må ta «høyde for problemet og muligheten ved *self-implication, deltakelsen i forståelsens spill* og det *transformative* budskapet i denne typen tekster», og være åpen for å la seg *berøre* av innholdet i materialet er vesentlig i denne tilnærmingen (2012, s. 87). Tilnærmingen tar med andre ord høyde for at en forsker aldri er nøytral i sitt arbeid, samtidig som det viser at man må være villig til å sette sine forkunnskaper, erfaringer, sympatier og antipatier i spill i arbeidet med forskningsmaterialet. Det å møte tekstene med den forforståelsen man har, er altså ikke noe som hindrer eller forkludrer forskningsarbeidet. Det er snarere en forutsetning for bedre forståelse. Derfor er det viktig at jeg er villig til å bli involvert i tekstene gjennom åpenhet for at innholdet kan berøre og forme meg. Larsen siterer Sandra Schneiders, som også støtter en slik forståelse av en hermeneutisk tilnærming i spiritualitetsforskningen, på det at forskerens oppgave er ikke først og fremst å beskrive eller forklare de spirituelle erfaringene, men å *forstå* innholdet i tekstene, i ordets dypeste forstand (i Larsen, 2012, s. 87-88). En deltakende tilnærming er derfor nødvendig, siden forståelse innebærer en åpenhet for transformasjon snarere enn en intellektuell tolkning. Det er med andre ord viktig å veksle mellom en akademisk tilnærming og personlig deltakelse. Dette fremheves også av David B. Perrin, i boken *Studying Christian Spirituality* (2007): Som forsker kan man ikke, og skal heller ikke, legge fra seg antakelser eller forsøke å innta en nøytral posisjon i møte med spirituelle tekster. Snarere skal man ta dette med inn i møtet med forskningsmaterialet og la det være i dialog med egen historie og kontekst. På den måten kan man oppnå dypere forståelse om tekstens innhold og åpne for nye perspektiver om livet, verden, seg selv og Gud (2007, s. 207).

Med min trosbakgrunn, både i kirke og bedehus med luthersk teologi, preges jeg av å være åpen for erfaringsdimensjonen i troslivet. Det vil trolig påvirke forståelsen av forskningsmaterialet. I første møte med tekstene har jeg nærmet meg tekstene med en åpenhet for det som skjer mellom meg og teksten. Jeg har forsøkt å være bevisst på hvordan innholdet rører meg ved å være *vennlig innstilt*, som Larsen beskriver denne tilnærmingen (2014, s. 54). Den mer analytiske og kritiske tilnærmingen kom i neste omgang med tekstene. Arbeidet med forskningsmaterialet hviler med andre ord på min åpenhet for transformasjon i møte med spiritualitetslitteraturen som skildrer erfaringer med åndelig mørke. Men

også at jeg påfølgende kan belyse disse erfaringene i rammene av hva skjer i den treenige Gud ved Sønnens død.

1.3.6 Avgrensning

Det er helt nødvendig å gjøre noen avgrensninger i arbeidet med en masteroppgave. Det gjelder i valg av temaer, figuranter, litteratur og fokusområder. Noe som er bra, da det er begrenset med tid og plass som er gitt i studieløpet. Men det har også vært krevende å gjøre avgrensninger i arbeidet med dette temaet som både er svært grunnleggende og omfattende. Jeg har valgt å forholde meg til to figuranter i forbindelse med forskningsspørsmål (1) og fire primærkilder av tre ulike forfattere til forskningsspørsmål (2). I løpet av oppgaven vil det også bli henvist til Bibelen om Guds trefoldige åpenbaring, med fokus på korshendelsen, uten at jeg har rom for å fremstille en utførlig eller helhetlig bibelteologi om dette spørsmålet. Stedene hvor det står bibelhenvvisninger, er disse hentet fra Bibelselskapet sin oversettelse fra 2011, på bokmål. En viktig årsak for å velge flere figuranter og kilder er ønsket om å åpne for en større dialog om temaene enn hva det ville blitt dersom jeg valgte én per tema. Samtidig kan det også på noen områder være en svakhet, da det er begrenset hvor dypt jeg klarer å trenge inn i materialet. Det er temaet som kommer til uttrykk i problemstillingen som er i fokus, og ikke figurantenes helhetlige teologiske profil og litterære verk. Derfor har det vært viktig å holde fokus på problemstillingens hovedanliggende og jobbe selektivt med figurantenes arbeid. Konkret betyr det at dybdearbeidet med materialet ikke inkluderer hele bøker i alle tilfellene, da det går utenfor oppgavens hovedfokus. Det er heller ikke et mål eller et konkret metodisk grep å gi en fullverdig komparativ analyse eller drøfting av materialet, men det vil kunne være et preg som kommer til syne i oppgaveteksten. Jeg vil gi en presentasjon av figurantene og materialet som primært skal brukes for å besvare de to forskningsspørsmålene i følgende delkapittel.

1.4 Figuranter og materiale

Figurantene og materialet er valgt med utgangspunkt i ønsket om tematikk og anbefalinger fra veiledere, slik det ble forklart i *1.2 Problemstilling*. Jeg har ikke hatt mulighet til å vurdere alle andre mulige figuranter og kilder som kunne vært aktuelle, og som kunne belyst problemstillingen på andre og utfyllende måter. Hovedgrunnen til det er at tematikken i seg selv er så omfattende at jeg ikke har hatt kapasitet innenfor den gitte tidsrammen for masteroppgaven til å sette meg inn i og vurdere andre kilder. Figurantenes fokus i egne skrifter og posisjonen de har hatt i teologisk debatt gjør det likevel naturlig å tenke at det kan være noe vesentlig å hente hos dem, slik fortsettelsen vil vise.

Figurantene i forbindelse med hva som skjer i treenigheten ved Sønnens død (1), er Hans Urs von Balthasar og Jürgen Moltmann. De er begge kjent for sitt arbeid med treenighetslæren, blant annet med fokus på en trinitarisk tolkning av korshendelsen. I tillegg er de inspirert av livserfaringer i det teologiske arbeidet, og i sum gir dette et godt utgangspunkt for å kunne besvare forskningsspørsmålet og problemstillingen i sin helhet, for vår tid og ikke som historiske verker. I forbindelse med forskningsspørsmål (2), om hvordan erfaringer av åndelig mørke beskrives og hva dette forteller oss om åndelig mørke, har jeg valgt materiale utfra de bøkene som var med på å forme tanken om denne tematikken. I utgangspunktet var det bøkene *Natten er mitt lys* av Wilfrid Stinissen (1993) og Erling Rimehaug sine bøker *Når Gud blir borte* (2000) og *Tørsten gir lys: om åndelig lengsel og modning* (2007). Siden både Stinissen og Rimehaug refererer til Johannes av Korset og reflekterer i lys av boken *Själens dunkla natt* (svensk oversettelse fra 1972), valgte jeg å inkludere den også i materialet. Det vil si at Johannes' bok leses med vekt på resepsjonshistorie via de andre forfatterne, og en lesning orientert ut fra vår tid.

1.4.1 Til forskningsspørsmål (1): en trinitarisk tolkning av korshendelsen

Hans Urs von Balthasar ble født inn i en katolsk familie i Sveits, i byen Luzern, i 1905 og døde i 1988. Med en oppvekst preget av musikk viste Balthasar tidlig en unik følsomhet for musikk og evne til å memorere. Dette skulle komme til syne i hans senere teologiske karriere, både i metodisk kreativitet og evne til å sammenholde de store linjene og tankene i teologien og et fokus på detaljnivå (Kristiansen, 2008, s. 273-275, 279). Hans streben etter å aktualisere teologien ved å utfordre hva man forstår med systematisering i teologisk arbeid, gjør det nødvendig å gi et lite riss av hvordan han tilnærmet seg dette konseptet: Balthasar avviser en tilnærming til system hvor alt kan tenkes å være fullkomment besvart, uten behov for videre undersøkelse eller noen gjenstående mysterier. Det betyr ikke at Balthasar mener man ikke kan komme til noen slutninger, men han kritiserer bruken og forståelsen av system som noe fullført. De ulike slutningene man gjør seg kan ikke være isolert, men må ses i lys av hverandre, og i rammene av at Gud alltid er større enn hva vi kan systematisere og gripe (Innerdal, 2015b, s. 31). Tilsvarende tilnærmingen til system og systematisering finnes hos filosof Lorenz B. Puntel (Innerdal, 2015b, s. 32-34). Denne utvidende tilnærmingen til system og systematisk teologi, viser at man kan forstå *system* og systematisk teologi på ulike måter (Innerdal, 2015b, s. 29-36). Balthasar sin bruk og forståelse av systematisk teologi er med på å tydeliggjøre teologiens kompleksitet, mangfoldighet og for oppgavens del ses det som en fordel.

En fordel for denne oppgavens problemstillingen og metodiske tilnærming er Balthasar sin vektlegging av den mystiske teologien, og forholdet mellom teologi og spiritualitet. Ifølge Kristiansen henger dette sammen med erkjennelsen av at åpenbaringen i sitt vesen er som Gud, det vil si uendelig og mystisk.

Samtidig har den guddommelige sannhet kommet konkret til uttrykk i verden, framfor alt i inkarnasjonen (Kristiansen, 2008, s. 280). Som vist under den korte presentasjonen av fagfeltene, har det tidvis vært et slags brudd i forbindelsen mellom teologien og spiritualiteten. Balthasar påpeker en gjensidig ulempe ved dette: Teologens språk har manglende evne til å uttrykke trosmysteriets «eksistensielle» karakter, og nyere mystiske forfattere mangler den trinitarisk-teologiske tolkningsrammen for erfaringene (i Kristiansen, 2008, s. 281). Dette aktualiserer og bekrefter valget av Balthasar som en teologisk stemme inn i denne oppgaven, ikke bare med tanke på den trinitariske tolkningen av korshendelsen, men også i forsøket på å se om det kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke.

På grunn av oppgavens begrensninger i tid og omfang, har jeg valgt å benytte meg av den engelske oversettelsen av *Mysterium Paschale* (Balthasar, 1990) og enkelte deler av de engelske oversettelsene av *Theodramatik* og *Theologik*, henholdsvis oversatt til *Theo-drama* og *Theo-logic* (Balthasar, 1992; 1994; 1998; 2004). Dette utvalget har jeg funnet frem til ved å lese i sekundærlitteratur av Innerdal (2015b) og Lauber (2004). Balthasar gir blant annet en utlegning av hvordan den treenige Gud, i Sønnen Jesus Kristus, gir «seg hen til mennesket for å vekke vår kjærlighet. Kjernen i både skapelsens og frihetens drama er møtet mellom den uendelige, guddommelige frihet og den begrensede menneskelige frihet» (Kristiansen, 2008, s. 283).

Jürgen Moltmann ble født i 1926 i Hamburg, og er blant en av verdens mest kjente nålevende teologer. Det er utfordrende å «plassere» Moltmann og hans teologi, men hans tenkning favnes kanskje enklest i begrepet økumenisk. Mangfoldet i Moltmann sin teologi kommer gjerne av at han er en reformert, med åpenhet for nye tanker, fra et land preget av lutherdom og katolisisme, med innslag av ortodoks tenkning, men også av det pentekostale og frikirkelige. Hverken mangfoldet eller den teologiske interessen, og karrieren, var ikke et åpenbart valg fra barndommen av. Han ble født inn i en hanseatisk lærerfamilie, preget av filosofien til blant annet Friedrich Nietzsche (1844-1900). Det fantes ikke kirke i bydelen, men Moltmann skriver, ifølge Idar Kjølsvik, at ingen hadde gått der uansett. Det var da Moltmann satt i britisk krigsfangenskap under andre verdenskrig, at han opplevde å finne håp og trøst i lesningen av en Bibel som han hadde fått. Han er overbevist om at det var Jesus som lette etter ham, og som fant ham, i hans fysiske og åndelige mørke natt. Moltmann sin teologi er tydelig preget og knyttet til hans liv; teologien farges av erfaringene og erfaringene av teologien. Sentralt i Moltmann sin treenighetsteologi har vært den gudsforlatte Jesus på korset som viser at Gud er blant de lidende (Kjølsvik, 2008, s. 174-175). Selv om Moltmanns teologiske beskjeftigelser berører mange temaer, er *håpsbegrepet* den røde tråden gjennom arbeidet (Kjølsvik, 2008, s. 179). Jeg har primært brukt de engelske oversettelsene av *Der gekreuzigte Gott* og *Trinität und Reich Gottes*: henholdsvis *The Crucified God* (1974) og *The Trinity and the Kingdom of God: The doctrine of God* (1981). I førstnevnte vektlegges

betydningen av Jesu kors og en søken etter å bedrive en korsteologi «på luthersk vis» (Kjølsvik, 2008, s. 179). Deriblant er Jesu gudsforlatthet på korset sentralt, som også vil være sentralt å vektlegge ut fra denne oppgavens problemstilling. Ifølge Kjølsvik er denne boken og hans belysninger av korshendelsen starten på en særegen trinitets-teologisk utvikling, som Moltmann følger opp i den andre boken jeg benytter i oppgaven (Kjølsvik, 2008, s. 179).

Siden omdreiningspunktet for forskningsspørsmål (1) er en trinitarisk tolkning av korshendelsen, er det også det som blir vektlagt og belyst ved hjelp av den øvrige benyttede systematisk teologiske litteraturen knyttet til figurantene. Ifølge Moltmann går Jesus lengre enn det noen mennesker gjør i døden, helt inn i gudsforlattheten, for at mennesket kan slippe det, og han omtaler Jesu død på korset som Guds død (Kjølsvik, 2008, s. 181). Vi skal se enda nærmere på dette i svaret på forskningsspørsmål (1), i dialog med Balthasar sin trinitariske tolkning av korshendelsen.

1.4.2 Til forskningsspørsmål (2): beskrivelser og forståelser av åndelig mørke

Det vil her bli gitt en kort introduksjon til de tre forfatterne av de fire bøkene som i oppgaven danner grunnlaget for en hermeneutisk tilnærming slik den skildres i spiritualitetsforskningen i oppgavens undersøkelse av erfaringen av åndelig mørke.

Johannes av Korset: Johannes levde i år 1542-1591, og var katolsk munk knyttet til Karmelittordenen i Spania. Selv om han skrev til sine brødre og søstre i ordenen, har han blitt kjent for sine mystiske verker også utenfor det monastiske miljøet – særlig på grunn av utleggingen og beskrivelsen om sjelens mørke natt (Stinissen, 1993, s. 7). Jeg har valgt å benytte meg av én bok av Johannes, den svenske oversettelsen *Själens dunkla natt* fra 1972, av originalen *Libro de la noche oscura* (1972, s. 4). Her beskriver Johannes av Korset den passive siden ved åndelig mørke, som han kaller «natten». I det følgende vil jeg gi en kort innføring i boken, mens senere i oppgaven vil jeg vise til beskrivelsene av det Johannes kaller for *sansenes natt* og *åndelig natt* og som jeg i oppgaven vil behandle under favnebetegnelsen *åndelig mørke*.

I de første kapitlene peker Johannes på nybegynneres ufullkommenhet på den åndelige vei i lys av de syv dødssyndene (1972, kap. 1-7, s. 28-46). Med det som utgangspunkt forklarer Johannes betydningen av den passive natten: Sjelen i seg selv er hindret fra muligheten til å nærme seg sin Skaper, den treenige Gud. For eksempel kan stolthet og det å fremstå som from og ren være viktigere enn å være ærlig om synd og tilkortkommenhet. I *sansenes natt* lærer sjelen seg ydmykhet, som er stolthetens motpol (1972, s. 30-33). Ifølge Johannes renses sjelen fra kraften i dødssyndene i den første natt som betegnes som *sansenes natt*. Natten, som jeg betegner for åndelig mørke, ses som sentral og

nødvendig i sjelens vandring til forening med Gud. Sansenes natt handler om at det finner sted en endring i grunninnstillingen til sansenes verden; man kan ikke elske det skapte og elske Gud samtidig og likt, da det er en ontologisk forskjell mellom Gud, Skaperen, og det skapte. Et annet poeng er at subjektet formes av det objektet som det elsker. Derfor behøver sjelen denne renselsen hvor grunninnstillingen endres og hvor den gjøres mottakelig av den treenige Guds vilje. Johannes beskriver det som at nybegynneren har fått barnlig føde, som et spedbarn hos sin mors bryst, og må nå lære seg å spise annen mat. Det er som at Gud stenger for Åndens søte vann og formørker lyset som var der; det som før gav glede og fred oppleves meningsløst og ubehagelig (1972, s. 47-48). Målet i sansenes natt er med andre ord å kvitte seg med og gi avkall på begjæret etter det skapte.

Johannes av Korset skildrer den neste erfaringen, åndens natt, som en tilstand av et dypere mørke og av en annen karakter (1972, s. 73-75). Sjelen opplever å bli gjennomlyst av det guddommelige lyset, som smerter og blander. Johannes påpeker at det gjør vondt på grunn av sjelens elendighet, det er altså ikke Gud som påfører smerten (1972, s. 18, 61-64). Denne nattens mål er forening med Gud og å elske Ham alene (1972, s. 74, 77, 97-98, 125). Nøkkelen beskrives å være tro, ikke gjennom eller synliggjort i indre eller ytre strev, men som en aksept av egen avmakt som leder til en overgivelse fra seg selv og til en mottakelse av Gud.

Wilfrid Stinissen: Med den norske oversettelsen av *Natten er mitt lys* (1993), fra den svenske originalen *Natten är mitt ljus*. Stinissen har i denne boken til hensikt å vise åndelig mørke som en «ufravikelig etappe på veien mot Gud» (1993, s. 7). Dette gjør han ved å benytte seg av Johannes av Korsets litteratur, med hovedvekt på *Sjelens mørke natt*, med det siktemålet å gi innsikt i Johannes sin helhetlige lære (1993, s. 8). En grunn til at jeg har valgt å nytte meg av denne boken, er at Stinissen er med på å gi en fortolkning til *Sjelens dunkla natt* (Johannes, 1972) med et mer moderne språk. Den har også en tilnærming til det åndelige mørket som åpner opp for forståelse av at det kan forekomme i mange nyanser gjennom de refleksjoner han gjør seg. Siden *Natten er mitt lys* henspiller på Johannes bok om den passive natten, er det naturlig at også Stinissens legger hovedvekten i boken på menneskets passive side ved natten. Det betyr at menneskets eneste og viktigste aktivitet er å la Gud gjøre sin gjerning i sjelen (1993, s. 112). Stinissen omtaler også den treenige Gud som det største og fullkomne forbildet i den absolutte overgivelsen (1993, s. 114-115), som er særs aktuelt for oppgavens problemstilling.

Erling Rimehaug: Med bøkene *Når Gud blir taus* (2000) og *Tørsten gir lys: Om åndelig lengsel og modning* (2007). Da forfatter og samfunnsdebattant Rimehaug opplevde å miste Gud, som han beskriver som holdepunktet i livet sitt, som alltid hadde vært der, valgte han å skrive ned erfaringer og betraktninger i den pågående situasjonen. *Når Gud er taus* er en samling av tekster som «var et forsøk

på å skape et slags holdepunkt ved å gjøre kaoset inni meg til ord som eksisterte utenfor meg» (2000, s. 7). Jeg finner denne boken spesielt interessant til masteroppgaven da skildringene er av nyere dato. Beskrivelsene vil jeg komme mer inn på i forbindelse med forskningsspørsmål (2). I *Trøsten gir lys: om åndelig lengsel og modning* (2007) deler Rimehaug igjen fra erfaringer av åndelig mørke og vandring i det kristne tros livet, denne gangen i lys av blant annet Wilfrid Stinissens bok *Natten gir lys* og Johannes av Korsets *Sjelens mørke natt* (Rimehaug, 2007, s. 10-15). Rimehaug tydeliggjør noen sentrale og viktige grep han har gjort i arbeidet med boken; hvordan han i boken gir en pedagogisk fremstilling av forløpet i livet sitt. Det vil si at fremstillingen ikke nødvendigvis er en kronologisk beretning av det han har erfart. Han tydeliggjør også at den vandringen han beskriver som steg fremover, ikke oppleves som det. Men heller som en stadig pendling mellom de samme tingene; «mellom tillit og mismot, mellom opplevelse av Guds nærvær og fravær, mellom angst og fred, mellom fortvilelse og glede» (2007, s. 16). Slik tydeliggjør Rimehaug kompleksiteten med det å tro.

Rimehaug skjelner mellom psykisk lidelse alene, og et åndelig mørke. I sin første bok forteller han at psykiatere kalte tilstanden for depresjon, mens sjelesørgere betegnet det som åndelig mørke (2000, s. 7). Kort sagt viser dette at vi er inne i et krevende landskap. Rimehaug poengterer tydelig og flere ganger at åndelig mørke, lidelser og andre utfordringer i livet ikke nødvendigvis er gitt av Gud, ei heller at det er mening i lidelsen, men snarere at Gud kan bruke lidelsen og at han kan bruke det til vandringen på veien mot det målet han har for oss (2007, s. 18). Som oppgaven tar for seg, og som Rimehaug beskriver i bøkene, finnes det et mørke av åndelig karakter.

Med dette materialet som utgangspunkt, skal jeg nå gå over til å undersøke problemstillingen i hoveddelen av oppgaven, gjennom de to forskningsspørsmålene, og deretter en kobling mellom sentrale funn av berøringspunkter knyttet til dem. I hoveddelen vil jeg først ta for meg tre sentrale og underliggende nøkkelbegrep for oppgaven; den treenige Gud, åndelig mørke og erfaring, som åpenbaring.

2.0 Hoveddel

2.1 Noen nøkkelbegreper

2.1.1 Den treenige Gud

Sentralt i oppgaven er spørsmålet om hva som skjer i den treenige Gud ved Sønnens død. Sagt på en annen måte: hvordan kan man tolke Jesu død på korset som en trinitarisk hendelse? Til grunn for en slik tolkning ligger Guds treenighet. En generell definisjon av Guds treenighet kommer av treenighetslæren slik den er fremstilt i bekjennelsesskriftene, som er basert på Bibelens formuleringer. Guds treenighet er som kjent ikke eksplisitt uttrykt i Bibelen. Men ved å lese GT i lys av NTs implisitte treenighetstenkning, særlig i lys av den inkarnerte Jesus sitt spesielle forhold til sin himmelske Far og korshendelsen, har man fra oldkirken av lært at Bibelens Gud er én, og samtidig tre personer (Kärkkäinen, 2014, s. 418-419). Med andre ord; treenighetslæren er uløselig knyttet til på Guds åpenbaring av seg selv som Herre i nasareeren Jesus, og kristologien er nøkkelen til denne trinitariske innsikten.

Historisk sett har ikke treenighetslæren alltid blitt behandlet eller vektlagt som startpunkt for kristen teologi. Fra omtrent middelalderen og frem til det 20. århundre ble det behandlet som et lærepunkt blant de mange, men i det 20. og 21. århundre oppstod det en såkalt renessanse for trinitarisk teologi (Kärkkäinen, 2014, s. 250-251, 257; Rise, 2017, s. 10-11). Kjernen i denne debatten er vektleggingen av treenighetslæren som det nødvendige og tilgrunnleggende for all kristen teologi. Det springer ut av at de tre, Faderen, Sønnen og Den Hellige Ånd, utgjør den ene Gud. Det innebærer blant annet at hva Sønnen, Jesus, gjorde også inkluderer Faderen og Ånden. De eksisterer og handler i *perichoresis*. *Perichoresis* er gresk og indikerer, ifølge Graham Hill, en unik gjensidig inntrenging i hverandre og hverandres eksistens, samtidig som de er distinkte. Denne gjensidige avhengigheten er med å definere personenes identitet, samtidig som deres handling med og i vår verden er særegne, på en måte som gjør at alle tre er involvert i alt (Hill, 2017, s. 266). For å bruke mine egne ord: Guds enhet og treenighet forutsetter hverandre.

Utfra denne korte presentasjonen av treenighetslæren, kan man begynne å se konturene av begrunnelsen av at Jesu død på korset ikke bare kan, men må tolkes trinitarisk. For dersom Jesus fra Nasaret var den inkarnerte Gud, ville den lidelsen og døden han gikk gjennom påvirke og ha en betydning også for Faderen og Ånden. Dersom Jesus var sant menneske og sann Gud, i hele sitt liv på jorden, så vil det også ha en betydning for korshendelsen og da Jesus «ropte med høy røst: 'Eli, Eli, lema sabaktani?' Det betyr: 'Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?'" (Matt 27,46). Hva som

skjer i treenigheten ved Sønnens død skal undersøkes nærmere ved hjelp av figurantene under det første forskningsspørsmålet.

2.1.2 Åndelig mørke

Det er ikke et mål for oppgaven å komme med en definisjon av hva åndelig mørke er. Det er heller ikke et mål å gi en forklaring på hvorfor noen erfarer det, hvorvidt det finnes en utløsende årsak eller å gi en veiledning for hvordan man kan komme ut av tilstanden. Å hevde at man har en definisjon som inkluderer alle nyansene ved erfaringene av åndelig mørke vil være å undergrave kompleksiteten i mennesket og de åndelige erfaringer det kan gjøre seg. Denne oppgaven behandler åndelig mørke som en troserfaring som kan innebære eksistensiell lidelse, med fokus på forholdet mellom mennesket og den treenige Gud, og det nærmeste jeg vil gi som en definisjon av åndelig mørke er at det er en tilstand som kan forekomme i troslivet. En annen årsak til at det ikke vil bli gitt en definisjon er at man ikke kan observere det åndelige mørket *per se*. Det man derimot kan forske på er hvordan åndelig mørke blir formidlet, som i denne oppgaven er tekstbasert. Likevel kan det være nærliggende å spørre seg hvordan man kan begi seg ut på å beskrive, og enda mer å forstå, en erfaring som er unik og således utilgjengelig for alle utenom den som erfarer det. I prosessen fra erfaring til tekst, fra tekst til forskning, og fra forskning til formidling av forskningen, må man bruke språket som hjelpemiddel til formidlingen. Det er en risiko at man kan miste noe av tilstandens alvor og nyanser gjennom prosessen, og kanskje spesielt dersom leseren eller forskeren ikke har noen form for gjenkjennende momenter fra en lignende erfaring. Dette understreker hvorfor det er av avgjørende betydning med den første tilnærmingen i spiritualitetsforskning; den *vennlige tilnærmingen* og åpenhet for å la seg berøre av de spirituelle tekstene.

2.1.3 Erfaring, som åpenbaring

Det har allerede kommet til syne at erfaring er en vesentlig dimensjon i fagfeltene og således i innholdet til denne masteroppgaven. Kort gjengitt: Det ble gjort rede for, om så som et underliggende element, i 1.3.1 at erfaring er inkludert i arbeid med systematisk teologi, da det ble fremmet en forståelse av dogmatikk i systematisk teologi som har fokus på å være livsnær ved å undersøke og fortolke den kristne tro for mennesker i samtiden og undersøke samtidens teologi. I forbindelse med 1.3.2 om spiritualitetsforskning så vi at erfaring spiller en sentral rolle i dette fagfeltet.

Siden oppgaven behandler åndelig mørke som en erfaring som kan forekomme i en kristen person sitt liv, betegner jeg dette som en type troserfaring. Troserfaring har blitt vektlagt og spilt en sentral rolle i kristendommens historie. Det kan man se hos Paulus, kirkefedre og figurantene som benyttes i oppgaven, for å nevne noen. Ifølge Donald Christopher Nugent, spilte erfaringsdimensjonen en sentral rolle også i Martin Luther sin teologiske tilnærming. Enkelte erfaringer Luther gjorde seg i livet fungerte som startpunkt for arbeid med teologiske spørsmål, og preget hans teologiske arbeid (Nugent, 1991, s. 559). Hva som er erfaringens plass og betydning i den teologiske diskurs har variert, både med tanke på i hvilken grad, på hvilken måte og med hvilke premisser det har blitt inkludert. Man behøver ikke gå langt tilbake i tid for å finne eksempler på forkynnelse hvor man ble advart mot å lytte til følelser og erfaringer, da dette ble ikke sett på som noe man kunne stole på. Denne skeptisismen til følelser og erfaringer henger trolig sammen med vektleggingen av rett *lære* og den akademiske tilnærmingen til teologi i Vesten (Austad, 2008, s. 142; Henriksen, 2013, s. 380-381). En ulempe ved en slik tilnærming er blant annet at man forkynner en kristen tro med prinsipiell distanse til følelser, og således kan undergrave forholdet mellom teologi og erfaring. En slik prinsipiell distansering later til å være på retrett gjennom en anerkjennelse av at troen og dogmene ikke er opprinnelsen til hvordan livet er, men at livet, inkludert (tros)erfaringer, leder an til spørsmål, gransking og konstruksjon av tro og dogmer (Henriksen, 2013, s. 380-381). Dette gir igjen et teologisk språk og en fortolkningsramme for livet, både når det gjelder å beskrive «kristendommens betydningsunivers» i og for samtiden, og hvordan man kan forstå hva det vil si å leve som kristne i samtidens kontekst (Gregersen, 2008, s. 294).

Erfaringen av åndelig mørke, slik vi kommer til å se det beskrevet i spiritualitetslitteraturen, vitner om en erfaring som beveger på dypet. En erfaring kan bedre forstås er mer som en tilstand, enn som en enkelthendelse. Det som kan erfares i denne tilstanden åpenbarer noe om forskjellen, samt forholdet, mellom mennesket og den treenige Gud, og er således en tilstand som gjerne er med på å skape et før/etter-skille i menneskets liv (Henriksen, 2013, s. 284). Det gjør at man heller ikke kan overse menneskers erfaringer og heller ikke erfaringenes innhold og betydning. En erfaring som åndelig mørke bør ikke reduseres til kun å gjelde psykologi eller ytre omstendigheter, og må derfor ses i lys av den kristne tro (2013, s. 390-391). Det å ta erfaringer på alvor er ikke det samme som å bygge normativ teologi på disse erfaringene. Jeg søker å forstå erfaringer av åndelig mørke, gjennom å undersøke beskrivelser og forståelser, og å fortolke dette i rammene av en trinitarisk tolkning av korshendelsen. En tilnærming hvor man forsøker å bygge en normerende teologi på menneskers erfaring ville vært diskutabelt, blant annet fordi det er vanskelig å etterprøve og i det hele tatt undersøke disse erfaringene. Disse erfaringene kan være til hjelp for arbeidet med teologien, blant annet med tanke på formidling og forståelse av koblingen mellom tro og liv (Austad, 2008, s. 133-134). I det følgende vil

problemstillingen bli undersøkt, ved hjelp av forskningsspørsmålene. Først en trinitarisk tolkning av korshendelsen.

2.2 Hva skjer i den treenige Gud ved Sønnens død?

Forskningsspørsmål (1) vil i det følgende bli undersøkt ved bruk av systematisk teologisk litteratur, primært fra figurantene Balthasar og Moltmann. Undersøkelsen av dette forskningsspørsmålet konsentrerer seg om emner som er sentrale for problemstillingen som helhet. Det vil si hva som skjer i den treenige Gud ved Sønnens død, med tanke på de indre-trinitariske relasjonene mellom Faderen, Sønnen og Ånden, med vekt på forholdet mellom Faderen og Sønnen. Sentralt i figurantenes trinitariske tolkning av korshendelsen, er Jesu, Sønnens, ord og rop på korset slik de er skrevet i evangeliene. Særlig aktuelt for en tolkning av hva som skjer mellom de guddommelige personene er Jesu rop på korset, slik man kan lese i de synoptiske evangeliene. Både Matteus og Markus skriver om ropet *etter Gud* (Matt 27,46; Mark 15,34) og hvordan Jesus oppga ånden (Matt 27,50; Mark 15,37). Lukas forteller at Jesus utåndet, etter å ha overgitt sin ånd i Faderens hender (Luk 23,46). Utfra disse bibelversene er det blant annet mulig å skimte konturene av et spenningsforhold mellom forlatthet og tillit i korshendelsen. Derfor finner jeg det aktuelt å la det være et bakteppe for oppgavens fokus i undersøkelsen av figurantenes trinitariske tolkning av korshendelsen. Siden oppgaven også retter fokus på Sønnens død, vil en del av undersøkelsen dreie seg om hva som kan tenkes var dødens konsekvens for Sønnen, slik det kommer frem hos figurantene.

2.2.1 En gudsforlatt Gud?

I dette delkapitlet vil oppgaven undersøke en fortolkning av hvordan man kan forstå at korshendelsen vitner om Sønnen som en gudsforlatt Gud uten at det betyr en oppløsning av den treenige Gud. Til grunn for en slik fortolkning ligger en kristologisk forståelse av at den inkarnerte Sønnen, Jesus Kristus, var Gud og menneske på samme tid (Balthasar, 1992, s. 530-531; Innerdal 2015b, s. 156). Sønnen er like fullt Gud som Faderen og Ånden. Slik som dem er også Sønnen avhengig av de for fullt ut være den ene, sanne treenige Gud, som det ble argumentert for i lys av *perhicarese*-begrepet (se 2.1.1). Sønnen ble ved inkarnasjonen et menneske, uten synd (Balthasar, 1992, s. 529; Matt 1,18-25; Luk 1,26-37; Joh 1,1-14; 1 Pet 2,22). En slik tolkning av hvem Jesus var, viser at han var både Gud og menneske da han døde på korset og det viser at denne døden finner sted i den treenige Gud. Det er derimot ikke den treenige Guds død som sådan. En annen side ved en slik kristologisk forståelse er betydningen av Sønnens død for menneskene. Sønnens død, som både Gud og menneske på samme tid, var en

stedfortredende død. Det var som en bærer av all verdens synd at Sønnen gikk i døden, i stedet for menneskene (Balthasar 1998, s. 260-261; Joh 1,29; 1 Joh 2,2). Her vil jeg nøye meg med å referere til hvordan det å tro på Jesus Kristus innebærer å bli Guds barn, som forteller om en deltakelse og inkludering i et nært fellesskap med den treenige Gud (Joh 1,12; Gal 3,26; Ef 1,5). På grunn av det begrensede omfanget til oppgaven, og med hensyn til problemstillingens fokus, velger jeg å la dette danne det kristologiske grunnlaget for den følgende undersøkning av en gudsforlatt Gud.

Etter en umiddelbar tolkning av ordene hos evangelistene Matteus og Markus, er det nærliggende å forstå Sønnen som forlatt av Gud på korset: «Og ved den niende time ropte Jesus med høy røst: *'Elí, Elí, lemá sabaktáni?'* Det betyr: *'Min Gud, min Gud, hvorfor har du forlatt meg?'*» (Matt 27,46). Hva er det som får Jesus til å rope dette? Utsagnet åpner for mange spørsmål. Det synes underlig å rope til en som har forlatt deg. Vil man da bli hørt? Er ropet en frykt for den forestående døden? Bør det forstås bare som et uttrykk for Jesu menneskelige følelse av lidelsen? Kan den inkarnerte Sønnen være forlatt av sin himmelske Far? Er ropet en gjengivelse av Salme 22? Jeg vil belyse noen av disse for å se på hva som skjer i treenigheten ved Sønnens død.

Moltmann tolker ropet fra Matt 27,46, og Mark 15,34, som en grensesprengende sitering av Salme 22. Ved å sitere det første verset tilkjenner man i jødisk tradisjon at man hadde bedt eller sitert hele salmen. Da blir man i tolkningen av utsagnet nødt til å se på innholdet i hele salmen, konteksten den blir sitert i og av hvem. I denne sammenheng er det Jesus på korset. Selv om Jesus anvender salmen og gjør dette til sitt rop på korset, så skjer det en endring i bruken av salmen og derfor omtaler Moltmann at Jesu sitering av salmen er grensesprengende. Et sentralt moment er at Jesus roper etter «sin» Gud, ikke etter Israels Gud (1974, s. 150-151; 1981, s. 79). Et annet moment Moltmann viser til, er endringen i hvem Jesus ber til. I evangeliene kan man ellers lese hvordan Jesus henvender seg til «Far» når han ber (Matt 11,25-27). Til og med like før korshendelsen, i Getsemane, ba Jesus til Far (Joh 17). Denne intime betegnelsen er byttet ut i dette ropet på korset; «Far» er byttet ut med det mer formelle «Gud» (Lauber, 2004, s. 119; Moltmann, 1981, s. 78). Moltmann tolker dette ordvalget som bekræftelse av et brudd i den treenige Gud. Denne tolkningen gjøres i sammenheng med Jesu bønn i Getsemane før arrestasjonen, avhøret og korsfestelsen, hvor Faderen svarer Sønnen med stillhet på bønningen om å «la dette begeret gå meg forbi» (fra Matt 26,39). «The One who knew himself to be the Son is forsaken, rejected and cursed. And God is silent» (Moltmann, 1981, s. 79). På bakgrunn av dette mener Moltmann at man kan si at Gud, forstått som Sønnen, er forlatt i den treenige Gud av Faderen, og at smerten ved forlattheten nødvendigvis må være av en annen karakter enn den fysiske smerten Sønnen gikk gjennom ved korsfestelsen (1974, s. 149, 151-152). Isolert sett kan det virke om et tynt argument, dette at Sønnen ber til «Gud» og ikke «Far», da han siterer en Salme og Far er Gud. Derfor må en se på et par andre momenter som taler for samme sak. Balthasar tolker også Jesu rop etter Gud

som en opplevelse med feste i virkeligheten, med tanke på hva som skjer mellom Faderen og Sønnen ved korshendelsen (Balthasar, 1992, s. 530-531; Innerdal, 2015b, s. 156; Lauber, 2004, s. 49, 73). Siden Jesus er både Gud og menneske, kan ikke ropet forstås som et rop gjort *kun* av mennesket Jesus. Det er med andre ord gudmennesket Jesus som roper etter Gud Fader, etter ham som har forlatt han. Sønnen er forlatt fordi han er stedfortrederen for menneskeheten, som bærer av verdens synd (Joh 1,29; 2 Kor 5,21). En følge av forlattheten og døden i den treenige Gud, er at man kan si at Sønnen er en gudsforlatt Gud: «God is forsaken by God: this is still an *economic* form of the personal relationship within the *immanent* Trinity» (Balthasar, 1992, s. 530).

2.2.2 Frivillig til døden, for oss

Utfra dette kan ikke forlattheten i Sønnens død forstås som en død av den treenige Gud som helhet, men som en død *i* Gud (Lauber, 2004, s. 150). Balthasar og Moltmann holder fast separasjonen mellom Sønnen og Faderen i en forening ved den Hellige Ånd (Balthasar, 1998, s. 256-265; Moltmann, 1981, s. 82-83). De er sammen om avstanden mellom seg. Den treenige Guds frihet og den frivillighet som både Faderen og Sønnen utøver overfor hverandre og for menneskeheten, blir holdt sammen av Ånden. Det er Ånden som forener og overviner avstanden i døden, på grunn av den trinitariske logikk, som er sannhet forstått som kjærlighet (Balthasar, 1998, s. 256-265; Innerdal, 2015b, s. 156-157). Forlattheten på korset og i døden må ses i sammenheng med den tillitserklæringen som kommer til uttrykk i Sønnen sitt rop, som man finner det beskrevet hos evangelisten Lukas: «og Jesus ropte med høy røst: 'Far, *i dine hender overgir jeg min ånd!*' Da han hadde sagt det, utåndet han» (Luk 23,46). Dette er også et sitat fra Salmenes bok, fra Salme 31, 6, og her ser vi at betegnelsen «Far» blir brukt, som er en mer intim adressering av bønnen sin enn hva det kommer frem hos Matteus og Markus, slik vi så på i sted. Begge bønnene, slik de kommer frem i de synoptiske evangeliene, uttrykker for oss noe av hva som skjer på korset i det indretrinitariske forhold. Formuleringen hos evangelisten Lukas impliserer et unikt tillitsforhold mellom Sønnen og Faderen, som er der samtidig som forlattheten. Dette tillitsforholdet understreker muligheten til det å forstå korshendelsen som en trinitarisk hendelse *per se*.

En annen side ved Sønnens død i forlatthet og tillit, er Sønnens frivillighet. Frivillig gikk Sønnen inn i døden (Joh 10,18). «I kraft av en evig Ånd» har Sønnen, Jesus Kristus, båret seg selv fram som et feilfritt offer for Gud (Hebr 9,14). Som et stedfortredende offer overgav han sin ånd i Faderens hender (Luk 23,46). Slik sett kan det tenkes at Ånden er den som muliggjør tillitsforholdet mellom Sønnen og Faderen, i døden og oppstandelsen (Rom 8,10-17). Det at Sønnen frivillig gikk i døden tolkes i sammenheng med den guddommelige kjærlighet. Moltmann forstår det dit hen at korshendelsen uttrykker den guddommelige kjærlighetens lengsel etter «his Other» (1981, s. 45). Det vil si at den treenige Gud som frivillig skapte mennesket, *his Other*, i kjærlighet, også frivillig i kraft av denne

kjærligheten leder ham til korshendelsens oppgjør (1981, s. 43-47). Balthasar kobler også Sønnens død til den guddommelige kjærlighet: «Jesus dies *out of love*» (1994, s. 500). Det vil si at korshendelsen finner sted som en følge av den indretrinitariske kjærlighet og åpenbarer noe av Guds kjærlighet (1994, s. 322-323, 501). Dette innebærer at Sønnen frivillig overgir seg selv for oss i kjærlighet, slik Paulus skriver: «Gud viser sin kjærlighet til oss ved at Kristus døde for oss mens vi ennå var syndere» (Rom 5,8; 1 Joh 4,10). Balthasar argumenterer for at dette vitner om noe av treenighetens guddommelige og givende vesen og bevegelse, slik det har kommet til uttrykk fra skapelsen av (Balthasar, 1994, s. 323-325; Lauber, 2004, s. 58, 61-62). Ut ifra den frivillige selvgaven i skapelsen kan man si at Guds kjærlighet er skapende (Moltmann, 1981, s. 59-60). Den skaper også fri vilje til å velge eller velge vekk fellesskap med Gud. Den driver også Gud til å ta det nødvendige oppgjøret for å muliggjøre dette fellesskapet igjen (Balthasar, 1992, s. 529). Korshendelsen er en åpenbaring og en følge av den treenige Guds kjærlighet og villighet til å overgi seg til sin egen vrede over synden for å gjenopprette og muliggjøre fellesskapet mellom den treenige Gud og mennesket (Balthasar, 1994, s. 342, 500-501; Lauber, 2004, s. 64; Moltmann, 1974, s. 244; 1981, s. 22-23, 82). Hvordan, kan en spørre seg, kan den treenige Guds kjærlighet gå gjennom Sønnens død?

Moltmann og Balthasar har ulike tolkninger av hvordan bruddet mellom Faderen og Sønnen på korset kan finne sted, i lys av den guddommelige kjærligheten. Moltmann mener at den kjærligheten som binder de sammen i livet blir i døden transformert til en guddommelig forbannelse. Kjærligheten transformeres til en uendelig lidelse og en utholdelig død (1981, s. 80; Lauber, 2004, s. 119). Selv om fortolkningen inkluderer at den treenige Gud kan lide, mener jeg at dette likevel er en uheldig forklaring. Dersom det skjer en transformasjon av den guddommelige kjærligheten, avskjærer Moltmann korshendelsen som en funksjon av den guddommelige kjærligheten. Jeg mener at kjærlighet innebærer mulighet til å lide. Det vil si at lidelse er en del av kjærligheten. Den trenger hverken å forklares som transformasjon av kjærligheten eller en motsetning til den. Det gjelder også den guddommelige kjærlighet. Den må være kapabel til å lide, og evne å romme den guddommelige vreden mot synden. Vrede over synden er nødvendige sider ved den guddommelige kjærligheten (Lauber, 2004, s. 64). Det som skjer i treenigheten ved Sønnens død, må med andre ord tolkes som egenskaper som rommes av den treenige Gud i frelseshandlingen (2004, s. 61). Balthasar tolker bruddet mellom Faderen og Sønnen som mulig på grunn av den indretrinitariske kjærligheten. Sønnens død, den stedfortredende handlingen og identifiseringen med synderne, åpenbarer den treenige Guds allmektige kjærlighet. For Balthasar er summen av dette at den treenige Guds økonomi rommer den avstanden mellom Faderen og Sønnen, ved Ånden (1998, s. 257). Det er snarere menneskenes død som blir transformert i mottakelsen av den guddommelige kjærlighet og Sønnens stedfortredende død (Lauber, 2004, s. 122-124).

Det at døden i Gud skjer i en gjensidig frivillighet og i kjærlighet er ikke det samme som en enkel og lettvindt død. Sønnens død skjedde i lydighet overfor Faderens vilje til å gjøre ende på synden og dens konsekvens (Balthasar, 2004, s. 354-355; Fil 2,8). En vilje som er den treenige Guds vilje: «The Son, who is now so obedient, was (and is) just as actively involved in this decision as Father and Spirit» (Balthasar, 1998, s. 500). Sønnen lider døden mer dyptgående enn noen mennesker kan og er kapable til. Det er fordi det kun er ham som vet hva det vil si å være i et fullkomment fellesskap, i den treenige Gud (Balthasar, 1994, s. 338; Lauber, 2004, s. 49, 63; Moltmann, 1981, s. 81). En annen sentral faktor er at Sønnen bærer all verdens synd på seg (Joh 1,29; 1 Joh 2,2). Mennesket misbrakte sin medskapte frie vilje (1 Mos 3), som ledet til en tragisk historie og korshendelsen tydeliggjør at menneskets tragedie er Guds tragedie (Moltmann, 1981, s. 42). Sønnen hadde ikke noen synd (Joh 8,46; 2 Kor 5,21; Hebr 4,15; 1 Pet 2,22; 1 Joh 3,5), men på korset var han under Faderens vrede over verdens synd. Det ble mulig fordi han hadde blitt gjort til synd for menneskene: «Han som ikke visste av synd, har han gjort til synd for oss, for at vi i ham skulle få Guds rettferdighet» (2 Kor 5,21). Sønnen måtte bli gjort til synd for å kunne være den som møtte Faderens vrede over synden i stedet for menneskene. Da Jesus ble døpt, ble han døpt til dette. Mens andre lot seg døpe som en bekjennelse av sine synder, lot Jesus seg døpe i påtakelse av verdens synder og på den måten også som en forberedelse til korshendelsen (Matt 3,13-17; Mark 1,9-12; Luk 3,21-22; Joh 1,32-34). Jesu dåp er således et viktig steg på veien til døden på korset som en stedfortredende hendelse.

Oppgaven har nå undersøkt hvordan en trinitarisk tolkning av korshendelsen fortolker Sønnens forlatthet i døden og overgivelse til den i rammene av frivillighet og kjærlighet, men også lydighet. I det følgende skal oppgaven undersøke hva den absolutte adskillelsen, forlattheten, innebærer for Sønnen i døden.

2.2.3 Sønnens nedstigning til dødsriket

Siden oppgavens problemstilling setter søkelyset på hvordan en trinitarisk tolkning av korshendelsen, med vekt på døden, kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke, finner jeg det relevant å undersøke figurantenes tolkning av Sønnens nedstigning til dødsriket. Det til tross for at man i den kristne påskehøytiden, særlig slik den feires i protestantisk sammenheng, ikke markerer påskeaften i like stor grad som de andre dagene i påskeuken, langfredag og påskedag især. Det henger trolig sammen med den teologiske plasseringen av Sønnens lidelse og Faderens dom. Primært plasseres dette i protestantiske sammenhenger på korset (Innerdal, 2015c). Dermed kan man omtale Sønnens nedstigning til dødsriket, som bekjennes i den apostoliske trosbekjennelsen, som en triumferende hendelse (Konkordieboken, 1983, s. 16). Balthasar på sin side har vektlagt Sønnens nedstigning til

dødsriket som en forlengelse av lidelsen på korset, for Sønnens sjel måtte nødvendigvis lide døden like lenge som kroppen gjorde det (1990, s. 160-180). Således kan nedstigningen til dødsriket forstås som en forlengelse av lidelsen på korset, en dramatisk og smertefull vei til seieren i oppstandelsen.

Man kan selvsagt spørre seg hvorfor det er nødvendig å vektlegge nedstigningen til dødsriket. Er man død, så er man død. Det Balthasar belyser i Sønnens nedstigning til dødsriket har også følger for fortolkningsrammen for åndelig mørke. Oppgaven har allerede argumentert for at Sønnen er den eneste som fullt ut vet hva som er den ytterste konsekvensen av døden. Det kommer av Sønnens identitet, som Gud og som en del av den treenige Guds fullkomne fellesskap. Ifølge Balthasar er dette kun mulig dersom man tolker korshendelsen som en trinitarisk hendelse *per se* og ser det i lys av Sønnen Jesus, som gudmenneske (i Lauber, 2004, s. 74).

One of the Trinity must experience hell in order for it to be unique, substitutionary and salvific. Jesus' complete vision of hell as the 'second death' and as 'sin as such' is possible only because of his identity as the incarnate Son of God (Lauber, 2004, s. 74).

Ved døden ble Sønnen forlatt og opplevde den ytterste guddommelige vrede over synden (Lauber, 2004, s. 67). Den «annen død» tolkes som en total adskillelse fra Gud Fader, livets kilde og ses som en forlengelse av den død alle mennesker må møte (Innerdal, 2015c). Det er en død ingen mennesker behøver å erfare fordi Sønnen gikk inn i den, «én gang for alle» (Rom 6,10). Selv om Sønnen er avmektig i korshendelsen er det nettopp i sin avmakt at den treenige Guds allmakt kommer til syne og stadfestes i oppstandelsen. Oppstandelsen viser at Sønnens død og nedstigning ikke er en overgivelse til dødsriket, men en overgivelse til Faderens vrede over synden og et oppgjør med døden.

For at seieren over døden skulle være en inkluderende, stedfortredende og forsonende seier (Rom 4,25; 8,32f; 1 Joh 2,2), måtte den også være eksklusiv. Bare Sønnen kunne møte denne døden og seire over den (Balthasar, 1990, s. 168; Lauber, 2004, s. 69). Selv om Sønnen for en tid ble forlatt da han led døden, argumenterer forfatteren av Brevet til Hebreerne at Jesus ble «[...] bønnehørt fordi han var gudfryktig. Enda han var Sønn, lærte han lydighet ved å lide. Da han hadde nådd fullendelsen, ble han opphav til evig frelse for alle dem som adlyder ham» (Hebr 5,7-9). Bønnen om å slippe begeret ble besvart med stillhet (Matt 26,39), og ropet etter Gud på korset kan fortolkes som et brudd mellom Sønnen og Faderen (Matt 27,46). Sønnens villighet og lydighet til å dø førte til lidelse på de måter som er fremmede for oss, men ved dette fikk han også svar på bønnen, i det at han ble frelst fra døden i oppstandelsen. Dette viser at Sønnens død og nedstigning til dødsriket ikke betydde slutten på treenigheten, men at det var veien til livet, gjennom en dramatisk seier over døden (Balthasar, 2004, s. 359; Lauber, 2004, s. 46). Nøyaktig hva som hendte Sønnen i dødsriket er utilgjengelig for oss å si noe konkret om. Ifølge Balthasar, vitner nedstigningen om Sønnens lydighet og villighet, som

tydeliggjøres ved å aktivt velge passiviteten i døden og oppgi sin ånd. Dette uttrykker en selvgivelse som også bekrefter den endelige konsekvens av Faderens vilje til å fullbyrde sin vrede over synden (i Lauber, 2004, s. 69-70, 74-75).

2.2.4 Kort oppsummert: en trinitarisk tolkning av korshendelsen

Vi har nå undersøkt forskningsspørsmål (1): hva skjer i den treenige Gud ved Sønnens død? Funnene som er gjort viser at korshendelsen må tolkes som en trinitarisk hendelse *per se*. Det skjer en død i treenigheten ved Sønnens død. En død som er mulig fordi den inkarnerte Sønnen ble gjort til synd. Døden i treenigheten indikerer at det skjedde et brudd mellom Faderen og Sønnen. Bruddet og Sønnens forlatthet finner sted i frivillighet og lydighet. Det er Ånden som binder sammen Faderen og Sønnen i separasjonen, i den treenige Guds soteriologiske handling. Som følge av Sønnens stedfortredende død kan Ånden gjøre det gudløse mennesket rettferdig, og på den måten fylle det med den guddommelige kjærlighet, gi evig liv og del i treenighetens fellesskap (Moltmann, 1974, s. 276-277). En slik trinitarisk tolkning av korshendelsen vitner om en treenig Gud med en kjærlighet som er kapabel til å lide og som evner å romme alt mørke, inkludert nedstigningen til dødsriket og dets dypeste avgrunner (Balthasar, 1998, s. 261-265; 2004, s. 355-356).

2.3 Beskrivelser og forståelser av erfaringer av åndelig mørke

Jeg skal nå undersøke forskningsspørsmål (2): Hvordan beskrives erfaringer av åndelig mørke, og hva forteller disse erfaringene om hva åndelig mørke er? Det vil bli vist til relevante beskrivelser av åndelig mørke i tekstene av Johannes av Korset (1972), Wilfrid Stinissen (1993) og Erling Rimehaug (2000; 2007). Det er naturlig at materialet vil inneholde noen fellesnevner og likhetstrekk i beskrivelsene, til tross for faktorer som tid, sted og bakgrunn som skiller disse figurantene. Dette ser jeg som en fordel for å tilegne meg dypere forståelse av erfaringer av åndelig mørke. Det indikerer også at det finnes fellestrekk i erfaringen av åndelig mørke, selv om ingen erfaring er like. På grunn av de lignende trekkene kan besvarelsen ha innslag av komparative elementer, men analysen skal ikke være en ren komparasjon.

2.3.1 Unike erfaringer og ulike åndelige mørker

I tillegg til fellesnevner og likhetstrekk i spiritualitetslitteraturen til dette forskningsspørsmålet, er det også noen ulike beskrivelser og forståelser av erfaringen av åndelig mørke. Det vil ikke bli gitt en

utførlig utlegging av alle nyansene som kommer frem, men jeg vil vise til noen variasjoner som kommer til syne i spiritualitetslitteraturen for å gi et innblikk i kompleksiteten av denne tilstanden og hvordan den forstås.

I *Sjælens dunkla natt* skjelner Johannes av Korset mellom sansenes natt og åndens natt. Johannes beskriver da hvordan sjelen går gjennom ulike prosesser, og hvordan det han betegner som *natt* er inndelt i flere etapper som fungerer som ulike steg i progresjonen mot en fullkommen forening med den treenige Gud (1972, s. 135-142). Denne inndelingen kan forstås som en måte å forklare tilstandens variasjoner og forsøk på å gi en fortolkning til det som skjer. Stinissen viser også en forståelse for at det finnes variasjoner i hvordan det åndelige mørket erfares og hva som eventuelt kan forstås som formålet med dette fenomenet, men han mener erfaringen av åndelig mørke er i praksis mer sammenflettede enn hvordan det kommer til uttrykk i Johannes sin fremstilling av åndelig mørket (Stinissen, 1993, s. 13-18, 61).

I Rimehaugs bok *Når Gud blir borte* beskriver også han ulike varianter av åndelig mørke. Der blir det vist til hvordan noen kan oppleve at åndelig mørke kommer sammen med eller i kjølvannet av ytre omstendigheter, som sykdom, ulykke og psykisk lidelse (2000, s. 11-12). Stinissen poengterer også at det er mange faktorer som påvirker menneskets erfaring av åndelig mørke (1993, s. 62-63). Med andre ord kan man forstå at åndelig mørke favner bredt om ulike erfaringer. Erfaringer som er ulike i varighet og hvordan de oppleves og forstås. Derfor velger jeg å heller ha hovedfokuset på noen fellestrekk i beskrivelsene, basert på det som forfatterne beskriver som kjennetegn på åndelig mørke.

2.3.2 Beskrivelser av åndelige mørke

Sentralt i beskrivelsene av åndelig mørke er opplevelsen av å være forlatt av Gud. Det gjør åndelig mørke til en dyp krise og en skjebnesvanger erfaring (Rimehaug, 2000, s. 12). Johannes av Korset beskriver erfaringen av denne gudsforlattheten med tre tegn han mener er indikatorer for åndelig mørke. Kort fortalt er det (1) mangel på lys og lyst både i det jordiske og det himmelske. Den glede og fred som man før kjente, finner man ikke noe sted. Dette må ses sammen med neste tegn: (2) sjelen og tankene er engstelige og urolige over hvor Gud er og over gudsforholdet. Det vitner blant annet om at man ikke har et lunkent trosliv, fordi en som er lunken vil være likegyldig til Gud. Derimot kan uro være en indikator på at man bryr seg. Det siste tegnet (3) er endring. Med det menes måten man før tilnærmet seg andaktslivet og bønnelivet, og hvordan man resonnererte i møte med en bibeltekst i åndelig mørke der det oppleves intetsigende og lite livgivende (Johannes, 1972, s. 48-53; Stinissen, 1993, s. 14).

For den som har Gud som den kjæreste i livet vil opplevelsen av å være forlatt av Gud være en skjellsettende og smertefull erfaring. Gud oppleves taus, fraværende og utilgjengelig. Både Johannes, Stinissen og Rimehaug beskriver åndelig mørke som den største og dypeste krisen man kan oppleve (Johannes, 1972, s. 84-85; Rimehaug, 2007, s. 92-93; Stinissen 1993, s. 17-18, 20, 26-27). Johannes beskriver det som å være levende død og forkastet av Gud (1972, s. 85, 92). Denne dyptgripende og eksistensielle krisen kan føre til et slags tap av identitet, av det som er kjent, av det som før gav mening og glede (1972, s. 48-53; Stinissen, 1993, s. 14, 79). Det åndelige mørket er således en skjebnesvanger tilstand. Rimehaug uttrykker det på følgende måte:

Savnet etter Gud kan bli så enormt at vi ønsker at han ikke finnes, at vi kan slippe å tro på ham. For det er så vondt å være uten ham. Men det fortvilte er at vi ikke makter å komme unna ham. (2000, s. 12)

Dette gjør åndelig mørke til en skjebnesvanger tilstand. For noen kan det være fristende å forlate troen på Gud (Rimehaug, 2007, s. 104; Stinissen, 1993, s. 8, s. 104-105). Å elske Gud i denne tilstanden gjør bare vondt (Johannes, 1972, s. 90-93), og man innser gjerne hvor mye nærvær betyr. Hadde man ikke hatt et gudsforhold å miste hadde ikke denne opplevelsen vært kilde til et åndelig mørke (Rimehaug, 2000, s. 23; 2007, s. 89).

Videre beskrives det hvordan åndslivet oppleves å være handlingslammet i en følelsetørke (Johannes, 1972, s. 48; Rimehaug, 2007, s. 48). Rimehaug forteller hvordan evnen til å respondere og reagere på omgivelsene ble borte, og hvordan han ikke klarte å tilbe og oppleve å møte Gud i skaperverket. Verden ble fargeløs (2000, s. 47). For Rimehaug ble denne lammelsen og avmakten til en anklage fordi han ikke klarte å tilbe som før (2000, s. 47, 68-69). Gud som til nå hadde opplevdes å være en som bygde opp i hans liv, rev nå ned (2000, s. 75-77). Det åndelige mørket rokker ved gudsbilde og tidligere erfaringer og referansepunkt i tros livet. I følelsetørken beskrives også en mangel på å kjenne kjærlighet i form av hengivelse. Johannes skriver om hvordan han etter hvert kunne kjenne på en følelse av lengsel, som han beskriver som en ny form for kjærlighet. Denne nye formen for kjærlighet til Gud ble som en drivkraft til å radikalt velge å fortsette å tro på Gud, fortsette å lengte og kjempe for fellesskap med Gud, selv om Gud fremdeles opplevdes fraværende (Johannes, 1972, s. 56-57). Rimehaug beskriver det som at lengselen, den nye formen for kjærlighet, bærer en på tross av mangel på håp (2000, s. 48, 101). Lengselen er ikke etter Guds gaver eller Guds velgjerninger, men etter Giveren. Alt annet blir strippet bort og irrelevant. Lengselen og kjærligheten rettes kun mot Gud og gjør at man kan klare å holde ut i det åndelige mørket (Johannes, 1972, s. 113; Rimehaug, 2007, s. 84). Denne drivkraften gjorde ikke slutt på det åndelig mørke og opplevelsen av å føle seg forlatt av Gud. Dette illustrerer at forlatthetsfølelsen ikke inviterer til passivitet i form av lammelse og inaktivitet, men til en passivitet i form av aktiv venting på Gud. Det er en aktiv lengsel (Rimehaug, 2000, s. 80-81; 2007, s. 102). Rimehaug beskriver lengselen etter Gud som «tørsten som gir lys på vår vandring» (2007, s.

104). Lengselen lindrer ikke smerte, men kan gi utholdenhet i ventingen som kan oppleves uendelig, særlig fordi man ikke vet hvor lenge det varer (Johannes, 1972, s. 89-90). Opplevelsen av å være forlatt av Gud, og frykten av å være forkastet av ham, usikkerheten og smerten med å ikke vite hvor lenge den vil vare, kan utgjøre en reell fare for å gi opp Gud og dermed miste troen helt. Derfor er det viktig å bevare og handle på den nye formen for kjærlighet, slik at åndelig mørke ikke blir en vei bort fra Gud. Det blir beskrevet at denne urovekkende tilstanden kan være en vei til Gud ved at man lærer seg selv å kjenne, på dypet. I uroen over gudsforholdet beskrives det hvordan man opplever en sterk anklage for hvordan mennesket har skjøvet Gud ifra seg. Det kan være vondt å lære seg selv å kjenne og hvem Gud er, i lys av den avgrunn som er mellom Gud og det syndige mennesket (Johannes, 1972, s. 47-48, 59-63, 98; Stinissen, 1993, s. 22). Men om man våger å vente og være i den smertefulle tilstanden, kan åndelig mørke bli en vei til sannhet, til Gud (Stinissen, 1993, s. 75). Rimehaug beskriver hvordan han i sin erfaring fryktet å møte, tale og be til Gud og hvordan han fikk hjelp til å skjønne at han ikke trengte å nærme seg Gud, men våge å la Gud se ham (2000, s. 98-99). I dette ble det tydeliggjort for Rimehaug at svakhet, ja, til og med angst, ikke nødvendigvis er motstykker til tro, men kan være veier til tro (2000, s. 52-53). På bakgrunn av det kan man si med Stinissen at åndelig mørke kan gi en dyp erfaring av menneskets eksistensielle avhengighet av Gud (Stinissen, 1993, s. 169-171).

Disse erfaringene, av egen tomhet, sjelelige og åndelige fattigdom, elendighet og svakhet, synd og egoisme, ser ut til å gjøre hjertet ydmyket. Denne ydmykelsen, i sammenheng med lengselen etter Gud, blir en smertelig selverkjennelse av hva det vil si å være menneske i møte med en hellig Gud, som en åpenbaring av vesensforskjellen og kan forstås som en dyp syndserkjennelse (Johannes, 1972, s. 47-48, 59-64; Rimehaug, 2007, s. 55-57; Stinissen, 1993, s. 18-19). Beskrivelsene av åndelig mørke, med den urovekkende opplevelsen av å være forlatt av Gud, ser ut til å være det grunnleggende og det som gjennomsyrrer de andre beskrivelsene av tilstanden. Samtidig beskrives en kamp om å bli værende og utholde det åndelige mørket. Som en kamp med Gud, om Gud. Det vitner om en tro på tross av manglende opplevelse av guds nærvær. Kanskje er smerten av å gi opp troen på Gud større enn å kjempe i det som føles som ingenting? Kan det være at man fastholder håpet og tilliten til den Gud man har kjent og bekjent, fremfor å gi seg hen til det lammende møtet med egen synd, avmakt og tilkortkommenhet? Oppgaven skal nå undersøke hvordan disse beskrivelsene forstås i spiritualitetslitteraturen med tanke på hva det forteller om åndelig mørke.

2.3.3 Forståelser av åndelig mørke

I dette delkapitlet skal jeg undersøke ulike forståelser og fortolkninger av åndelig mørke, slik det kommer frem i spiritualitetslitteraturen som ligger til grunn for denne oppgaven. Én forståelse av åndelig mørke er at det er som en tilstand gitt av Gud, altså en guddommelig inngripen (Johannes,

1972, s. 28-30, 80; Stinissen, 1993, s. 112). Vil det si at Gud *påfører* mennesket denne lidelsen? Det korte svaret er ifølge dem, nei, Gud gir oss ikke lidelsen. Lidelsen i det åndelige mørket, forklarer de, er forårsaket av mennesket selv, dets synd og ufullkommenhet. Uten det guddommelige nærværet ville man ikke kjent smerten. Smerten kommer av det guddommelige lyset som stråler inn i oss (Johannes, 1972, s. 80-84; Stinissen, 1993, s. 18, 24-27). Det kommer ikke nødvendigvis fordi man har gjort en konkret synd, men det er ut ifra at mennesket er og gjør synder, at det er ufullkomment. Selv om man i det åndelige mørket opplever det som et totalt mørke, der man er forlatt av Gud, forstår figurantene åndelige mørket som gitt av Gud, og som en vei til Gud. På den måten kan man tenke at det er Gud som er handlekraftig i mennesket med sitt overveldende nærvær. Derfor kan de si at det er Gud som kommer nær i det åndelige mørket. Dette nærværet utgjør en trussel for menneskets ego og synd. Det innebærer å møte sin tilkortkommenhet og avgrunnen mellom seg selv og Gud, og i denne innrømmelsen kan Gud åpenbare sin barmhjertighet (Stinissen, 1993, s. 81, 105-106, 124-125). I det åndelige mørket forstår man ikke nødvendigvis at Gud forklaringen eller forståelsen ser heller ikke nødvendigvis i retrospektiv. Man kjenner kun at det kjempes en vond kamp.

En del av denne måten å forstå åndelig mørke er som en mulig vei til Gud. Det eneste man kan gjøre i åndelig mørke er å akseptere situasjonen og smerten over egen maktesløshet. Å akseptere handler ikke om å like situasjonen, forstå den eller å gi opp kampen, men å erkjenne *status quo* og overgi seg til Gud. Det innebærer en spenning mellom å oppleve seg forlatt og vise tillit på tross av denne opplevelsen. Åndelig mørke kan således bli en vei til Gud (Johannes, 1972, s. 51; Rimehaug, 2007, s. 97; Stinissen, 1993, s. 16, 46-50, 190). Stinissen beskriver denne aksepten som en overgivelse fra seg selv og over til Gud. Det forutsetter en radikal tillit til at Gud ikke forkaster mennesker som overgir seg til ham, men gir av sin nåde (1993, s. 56-57). For Rimehaug var denne aksepten starten på en endring av hvordan han opplevde det åndelige mørket. Det ble en erkjennelse av Guds annerledeshet, i den forstand at Gud ikke lenger bare var den som gav lys og lyst i tilværelsen, men også en Gud som kunne gi opplevelse av mørke. Denne erkjennelsen beveget troen fra å være en tro på at Gud er til og at han er en som gir stabilitet og mening i tilværelsen, og over til en erkjennelse av en Gud som overgår forstanden, som et uutgrunnet mysterium (Rimehaug, 2007, s. 100, 108). Det åndelige mørket ble en vei til Gud, hvor eget strev ble lagt bort og Gud fikk gjøre sin gjerning.

Det at åndelig mørke kan bli en vei til Gud gjennom å overgi seg til ham, beskriver Stinissen som en form for interaksjon mellom Guds frihet og menneskets frihet, hvor Gud handler med sin nåde og mennesket sier ja (1993, s. 91, 112-115, 129). Det å overgi seg, i forlengelsen av en aksept av sin tilkortkommenhet og avhengighet til Gud, kan oppleves som en indre død (Stinissen, 1993, s. 49). Med det menes ikke en selvutslettelse eller en undertrykkelse av hvem man er. Stinissen omtaler det som en død fra det falske jeg-et, som mennesket ble etter syndefallet, etter at gudsbildet ble knust. Denne

døden er nødvendig om man skal leve sammen med Gud (1993, s. 46). Det varierer hvordan man erfarer denne døden. Stinissen mener at våre eventuelle erfaringer sannsynligvis er ganske små sammenlignet med det åndelige mørket Johannes av Korset beskriver. Men det hindrer ikke at man kan dele den samme grunnleggende erfaringen av indre, åndelig lidelse (Stinissen, 1993, s. 120). Nettopp fordi man har erfart og erkjent på dypet at man ikke kan gjøre noe for å komme Gud i møte. Derfor kan vi tenke at åndelig mørke er en nådefull handling av Gud, fordi det er Gud som jobber i mennesket for å gjenopprette fellesskapet med seg (Johannes, 1972, s. 59-62, 78, 83-84, 93, 97-98, 103, 117; Stinissen, 1993, s. 14-15, 50). En følge av dette er at ord kan oppleves overflødige og utilstrekkelige. Det å be er ikke nødvendigvis som før, eksempelvis som en monolog med oppramsing av egne behov. Bønnens form har blitt en *væren*, en måte være i Guds nærvær, uten behov for å uttrykke seg med ord. Det å oppleve bønn på denne måten varer ikke nødvendigvis for alltid og kan oppleves sporadisk og periodevis. En annen følge av erfaringen av det åndelige mørket er at det er Gud som nå er freden og gleden i livet. Ikke de gaver, stemninger eller annet som Gud kan gi. Det finnes gjerne fremdeles følte stemninger på ulike nivå. I det åndelige mørket graves freden dypere, som en grunnstemning i livet og ikke som en flakkende følelse. Gud er freden (Stinissen, 1993, s. 27-28, 67-68). Det er som at Gud river ned alt man har bygd opp i livet, særlig det åndelige livet, for at man skal stå igjen på fundamentet, det vil si Gud selv (Rimehaug, 2000, s. 77). Hverken Johannes av Korset, Stinissen eller Rimehaug beskriver en vei *ut* av det åndelige mørket, men de forteller at opplevelsen av tilstanden kan komme til å endre seg gjennom å gi opp selvforsvaret i møte med de dype erkjennelsene om avgrunnen mellom seg selv og Gud, lyde Gud og overgi seg til ham. I alt dette forstås det at Gud er den som handler (Stinissen, 1993, s. 46-50).

2.3.4 Kort oppsummert: beskrivelser og forståelser av åndelig mørke

Opgaven har nå undersøkt forskningsspørsmål (2): hvordan beskrives erfaringen av åndelig mørke, og hva forteller disse erfaringene om åndelig mørke? Til tross for at spiritualitetslitteraturen som er benyttet i oppgaven er skrevet av tre ulike personer, til ulike tider, fra ulike steder og konfesjoner, finnes det noen fellestrekk ved hvordan erfaringen av åndelig mørke blir beskrevet. Særlig sentralt er beskrivelsene av en sterk og smertefull opplevelse av å være forlatt av Gud, og at denne opplevelsen av forlatthet kan gi en frykt for at dette betyr at man er forkastet av Gud. Som en del av opplevelsen av forlatthet beskrives også følelsetørke i åndslivet, hvordan man ikke lenger klarer å fortsette andaktslivet man hadde og kjente til, og en sterk uro over gudsforholdet. I kjølvannet av disse urovekkende erfaringene av åndelig mørke, beskrives en dyptgripende bevissthet om sin synd og en fordypet forståelse av sin tilkortkommenhet i egen kraft overfor Gud. Dette skaper gjerne en opplevelse av avmakt og utilstrekkelighet, som er med på å gjøre at åndelig mørke forstås som en

skjebnesvanger tilstand. Med det refererer jeg til spørsmålet om hvorvidt åndelig mørke blir en vei *til* Gud eller *bort fra* Gud. Det er avhengig av hvem eller hva man overgir seg til i kjølvannet av denne selverkjennelsen. Gir man seg hen til opplevelsen av å være forlatt av Gud, til sin avmakt og tilkortkommenhet? Eller aksepterer man sin erkjennelse av avmakt og tilkortkommenhet, og overgir seg til Gud med det til tross for opplevelsen av forlatthet? I verkene jeg har lest later lengselen etter Gud, den nye og fremvoksende kjærligheten, til å være en avgjørende drivkraft for å holde ut i mørket, til å overgi seg til Gud. På bakgrunn av dette kan det virke som at det er Guds ugjenkjennelige nærvær og handling som erfares i åndelig mørke. I det følgende skal oppgaven drøfte berøringspunkter mellom funnene fra arbeidet med forskningsspørsmål (2) og forskningsspørsmål (1), for å drøfte videre hvordan det som skjer i treenigheten ved Sønnens død kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke.

2.4 En trinitarisk tolkning av korshendelsen som fortolkningsramme for åndelig mørke

Gjennom undersøkelsen av forskningsspørsmålene har det kommet fram noen aktuelle berøringspunkter som kan være med på å besvare problemstillingen om hvordan det som skjer i treenigheten ved Sønnens død kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke. Noen av de sentrale berøringspunktene kan oppsummeres i begrepene forlatthet, overgivelse og avmakt, og disse skal drøftes i de følgende delkapitlene. Først skal det kort gjøres rede for noen forbehold og avgrensninger ved koblingen mellom korshendelsen og åndelig mørke.

2.4.1 Forbehold og avgrensninger

Det å undersøke hvordan en trinitarisk tolkning av korshendelsen kan være en fortolkningsramme for menneskers erfaring av åndelig mørke krever noen grunnleggende forbehold. Dette er fordi korshendelsen og erfaringer av åndelig mørke ikke kan betraktes som fullt sammenlignbare størrelser på grunn av deres ulike innhold og karakterer, samt vesensforskjellen mellom den treenige Gud og mennesket. Det betyr blant annet at det er snakk om både ulik form for lidelse og ulik grad av lidelse. Sønnen kunne lide den stedfortredende døden under Faderens vrede over verdens synd, fordi han var både Gud og menneske. På bakgrunn av det kan man si at Sønnens lidelse og død er av en annen styrke og kvalitet enn hva noen mennesker kan erfare. Dermed blir det umulig å fullt ut sidestille korshendelsen med hva mennesker kan erfare i et åndelig mørke. Balthasar sammenfatter dette på følgende måte:

[...] only the person who has truly `possessed` God in the Covenant, knows what it means to be truly abandoned by him. But all the experiences of night in both Old and New Testaments are at the best approaches, distant allusions to the inaccessible mystery of the Cross – so unique is the Son of God, so unique is his abandonment by the Father (Balthasar, 1990, s. 78-79).

Det som skjer i treenigheten ved korshendelsen er helt unikt og en engangshendelse, og derfor kan man bli tilregnet Sønnens stedfortredende død, og på den måten bli inkludert i korshendelsens forsonende gjerning.

Selv om det ikke er mulig å sette likhetstegn mellom korshendelsen og åndelig mørke, er det mulig å se disse fenomenene i sammenheng, blant annet ved hjelp av *overgivelse*. Ut ifra undersøkelsen av forskningsspørsmål (1) ser vi at Sønnen overgav seg frivillig til døden for menneskene (Joh 10,18). På korset overgav Sønnen sin ånd i Faderens hender (Luk 23,46), i den evige Ånds kraft (Hebr 9,14). Sønnen sin overgivelse til lidelse og død skjedde i spenningen mellom forlatthet (Matt 27,46; Mark 15,34), tillit til Faderen (Luk 23,46), og i avhengighet av Ånden (Rom 8,1-17; Gal 6,8). Dette var mulig på grunn av Sønnens stedfortredende død og oppstandelse som Gud og menneske på samme tid (Matt 1,18-25; Luk 1,26-37; Joh 1,1-14). Fordi døden skulle være en soningsdød, lot han seg bli gjort til synd i det han tok på seg verdens synd (Joh 1,29; 2 Kor 5,21; 1 Joh 2,2). Paulus forklarer dette, i brevet til romerne, ved å sammenligne Adam og Jesus Kristus (Rom 5,12-21): Synden kom inn i verden, til alle mennesker, ved ett menneskes fall og ulydighet. Med det kom også døden, som rammer alle mennesker. Men ved «nåden fra det ene mennesket Jesus Kristus» skulle nåden gis i overflod (Rom 5,15). Fordi Jesus, Sønnen, var fullt ut både Gud og menneske på samme tid, kunne han dø for alle menneskene og ved oppstandelsen seire over dødens makt, for alle menneskene (Rom 5,18-21).

Korshendelsen kan likevel brukes som en fortolkningsramme for åndelig mørke, fordi man som kristen er *gitt del* i korshendelsens soteriologiske betydning og gjenopprettelse av forholdet til den treenige Gud. Ved troen på Sønnen er det gjort mulig for menneskene å ta del i hans rettferdighet og få barnekår (Rom 4,24f; Gal 3,24-27). Hvordan kan man forstå at et rettferdiggjort menneske kan erfare åndelig mørke? Ut ifra luthersk tradisjon tenker en at en kristen er rettferdiggjort av nåde og at syndens konsekvens; døden, er blitt overvunnet (Rom 5,12; 6,23), men at livet til en kristen vil samtidig være preget av å leve i spenningen av et «allerede nå» og samtidig «enda ikke». Det vil si at synden fremdeles er en del av det kristne menneskets liv, samtidig som det er fullkomment rettferdiggjort overfor Gud (Teigen, 2008, s. 254-255; Rom 7,14-25). Det innebærer at man fremdeles gjør synd og kan bli overveldet av syndens opprinnelige konsekvens. Denne posisjonen for et kristent menneske er essensielt å ha i mente ved drøftingen av funnene i forskningsspørsmålene. Oppgaven skal nå ta for seg noen sentrale funn til koblingen mellom korshendelsen og åndelig mørke i fremstillingen av fortolkningsrammen, og det første berøringspunktet oppgaven skal se på er forlatthet.

2.4.2 Forlatthet – en smertefull erfaring

Å oppleve å bli forlatt forutsetter at man har hatt et forhold, slik vi har sett i 2.2.1 og 2.3.2. Dette er en sentral opplevelse i funnene til både den trinitariske tolkningen av korshendelsen og i beskrivelsene av åndelig mørke. En kan dermed spørre seg: hvordan kan forlattheten i den trinitariske tolkningen av korshendelsen fortolke forlattheten i åndelig mørke?

I 2.2.1 ble det argumentert for at Sønnen opplevde det å bli forlatt av sin Far i døden på korset (Matt 27,46; Mark 15,24). Det er ingen mennesker som kan erfare og fullt ut forstå det som Sønnen gikk gjennom ved å bli forlatt av Faderen. Det unike ved denne forlattheten er, som nevnt, på bakgrunn av det fullkomne og evige fellesskapet i treenigheten, mens opplevelsen av forlatthet i åndelig mørke er på sin side mellom to ulike parter, som dermed ikke er i det samme fellesskapet. En annen essensiell faktor som skiller mellom den forlatthet Sønnen opplevde ved sin død og menneskers opplevelse av forlatthet i åndelig mørke, er det at Sønnen led døden under Faderens vrede over *verdens* synd (Joh 1,29). Ingen andre hverken kan eller trenger å gjøre det samme, det å dø for og med verdens synd. På bakgrunn av dette og denne oppgavens forståelse av hvem som kan erfare åndelig mørke, det vil si de som er kristne, er det nærliggende å lure på hvordan det kan ha seg at en troende opplever å bli forlatt av Gud. Derfor finner jeg det relevant å se nærmere på opplevelsen av forlatthet i åndelig mørke slik det ble fremstilt i 2.3.2 og se det i lys av det å være troende.

Gjennom undersøkelsen av beskrivelsene av åndelig mørke i spiritualitetslitteraturen som denne oppgaven har benyttet, kommer det fram at opplevelsen av å være forlatt av Gud er noe som særpreger og gjennomsyrer denne tilstanden. Johannes av Korset forklarer at det verste ved forlatthetsfølelsen er tanken på om det betyr at man er forkastet av Gud (1972, s. 92). I denne urovekkende tilstanden plages man av en dyp bevissthet over egen svakhet, elendighet, egoisme og synd. En bevissthet som kan være med på å øke uroen og frykten over å være forlatt av Gud, fordi man innser sin tilkortkommenhet overfor Gud. Det kommer ikke nødvendigvis av anger knyttet til en konkret synd, men en dypere forståelse av sin tilstand som menneske og den avgrunnen som er mellom det syndige mennesket og den hellige Gud. Rimehaug beskriver denne bevisstheten og uroen som det å bli grepet av en dyp syndserkjennelse (2007, s. 55-56). Ut ifra dette virker det som om forlatthetsfølelsen i åndelig mørke kan føre til en vond og urovekkende erkjennelse av sin tilstand og avmakt: Hvordan kan den hellige og fullkomne Gud ønske å ha fellesskap med et slikt menneske og betyr dette at Gud har forlatt den som opplever åndelig mørke? Det vil være i strid med Bibelens ord, om den treenige Guds trofasthet, å si at Gud har forlatt et menneske som tror på ham (Joh 6,37; 2 Tim 2,13). Det inkluderer også tanken på å være forkastet av Gud. Derfor kan man si det at forlattheten i

åndelig mørke ikke handler om ett brudd i forholdet mellom mennesket og Gud, men er en opplevelse som finner sted i forholdet til Gud. En slik fortolkning fjerner ikke nødvendigvis smerten ved å oppleve seg forlatt av Gud, slik det blir beskrevet i spiritualitetslitteraturen. Det smertefulle ved erfaringen understrekes på en særlig måte i det at noen mennesker kan komme til å gi opp lengselen, troen og håpet på Gud (se 2.3.2). For de som har Gud som den kjæreste i livet vil det å oppleve seg forlatt av ham være det verste som kan skje. På bakgrunn av at menneskets forlatthetsfølelse i åndelig mørke ikke er det samme som å være forlatt og forkastet av Gud, hvordan kan en trinitarisk tolkning av korshendelsen være en fortolkningsramme for den forlattheten som kan erfares i åndelig mørke?

I forbindelse med 2.2.1 ble det argumentert for at det skjedde et brudd mellom Sønnen og Faderen, og at de ble holdt sammen av Ånden. En side av denne trinitariske tolkningen av korshendelsen er at Sønnen ble forlatt av Faderen i bruddet. Dette ble det vist til tidligere i dette delkapitlet samt i 2.2.1. En annen side som kom til syne ved tolkningen av korshendelsen i forbindelse med forlattheten, er hvordan Faderen forholder seg til det i stillhet. Faderens tause svar på Sønnens bønn i Getsemane er for Moltmann et sentralt moment i tolkningen av bruddet mellom Faderen og Sønnen ved Sønnens død på korset og det samme gjelder stillhetens respons på Sønnens rop på korset (se 2.2.1, tredje avsnitt). I lys av oppstandelsen kan hverken forlattheten eller stillheten indikere at Faderen forkastet Sønnen. De er snarere å forstå som egenskaper ved den treenige Gud som kommer til syne ved denne handlingen, som medvirkende faktorer som markerer opptakten til noe helt nytt. Med det mener jeg forsoningens mulighet mellom den treenige Gud og mennesket ved troen på Sønnens stedfortredende død og oppstandelse. På bakgrunn av dette, kan det hende at Guds stillhet er forvekslet med fravær i åndelig mørke? Det vil med andre ord bety at den forlatthet man opplever i åndelig mørke kan forstås som Guds stille *nærvær*. Ut fra dette ser vi at det er viktig å skjelne mellom det å være forlatt og oppleve å være forlatt, samt vite at forlatthet ikke er synonymt med forkastelse. En slik skjelning forklarer ikke treenighetens dype mysterium i Sønnens forlatthet og Faderens stillhet på korset. Det fjerner ikke nødvendigvis smerten av det å oppleve seg forlatt i åndelig mørke. Det fortolkningen kan vise er en grunn til visshet om Guds trofasthet, uavhengig av følelser, og at Gud kan både være nær og handle på måter som er ugjenkjennelige og mysteriøse for mennesket.

Opplevelsen av forlatthet og den urovekkende bevisstheten over sin tilkortkommenhet i åndelig mørke er noe vi nå har vist og forklart er en *skjebnesvanger* erfaring; i det at det kan gjøre at mennesker gir opp troen og på den måten kan åndelig mørke bli en vei *bort fra* Gud. Samtidig er det en gjennomgående tanke i forståelsen av åndelig mørke, slik det kommer frem i spiritualitetslitteraturen, at det kan være en vei *til* Gud (se 2.3.3). Implisitt i dette valget er et spørsmål om hvem eller hva man overgir seg til; sin avmakt og tilkortkommenhet eller til Gud, selv om man opplever seg forlatt av ham. Hvordan kan en trinitarisk tolkning av korshendelsen være en fortolkningsramme for dette valget?

2.4.3 Sønnens overgivelse til døden – et forbilde i åndelig mørke?

I forbindelse med behandlingen av forskningsspørsmål (1) ble det vist til at Sønnens overgivelse til døden skjedde i en frivillig lydighet (se 2.2.2). Dette indikerer at korshendelsen står i sammenheng med Sønnens ønske om å være lydig og at han deler Faderens vilje til å gjøre ende på synden (Joh 10,17f; Fil 2,8; Hebr 5,8; 12,2). De egenskapene som kommer til uttrykk, det vil si Sønnens frivillighet og lydighet til å overgi seg til døden for verdens synder, viser ifølge Balthasar noe av treenighetens givende vesen (i Lauber, 2004, s. 70). Å koble Sønnens død til hans lydighet er noe vi finner igjen hos Paulus. I våre ører kan lydighet klinge negativt, det kan bli oppfattet som noe tvungent, påført utenfra og ufrivillig. På bakgrunn av Sønnens frivillige lydighet til døden ser vi derimot at lydigheten overfor Faderen ikke trenger å indikere tvang, selvfornektelse eller selvutslettelse. Dette illustrerer at hvorvidt lydighet er positivt avhenger av hvem man er lydig mot. Ut ifra dette perspektivet kan lydighet overfor Gud tenkes å være en grunnegenskap til det sant menneskelige. Med det mener jeg at Sønnen, som sann Gud og sant menneske, eksemplifiserer dette ved at han adlød Faderens vilje til å fullføre forsoningsdøden. Sønnen viser på bakgrunn av dette at lydighet er det sanne og riktige gudsforholdet; det å ville det Faderen vil. Ifølge Eden-fortellingen gjorde Adam og Eva det motsatte. De hørte Guds ord og visste hva hans vilje var, men gjorde likevel det motsatte (1 Mos 3; Rom 5,12-18). I etterkant av denne første ulydighet er det en pågående kamp om hvem man skal adlyde; Gud eller seg selv? Paulus skriver hvordan det er en pågående kamp mellom det å leve det nye livet, som rettfærdiggjort av nåde, og det gamle livet grunnet synd; «det gode som jeg vil, gjør jeg ikke, men det onde som jeg ikke vil, det gjør jeg» (Rom 7,19).

Med tanke på åndelig mørke kommer vi så til spørsmålet om hvordan lydighet i forbindelse med opplevelsen av forlatthet og selverkjennelse om synd og tilkortkommenheten kan lede en *bort fra* eller *til* Gud (jf. 2.3.3 og 2.4.2). Gir man seg hen til den overveldende opplevelsen og bevisstheten av sin tilkortkommenhet og dype syndserkjennelse på en sånn måte at man gir opp håpet om en nådig Gud? Den smerte som selverkjennelsen fører med seg er ikke gitt av Gud, men forårsaket av menneskets egen syndige natur, slik det ble vist til i 2.3.3. I dette tilfellet handler det om å være lydig mot Gud om å ta den avgrunn som er mellom seg selv som synder og Gud som hellig på alvor. Ikke i den forstand at man lar seg bøye under av den overveldende selverkjennelsen og bevisstheten over avgrunnen, men at man lar det føre til erkjennelse av egen avmakt og avhengighet til Gud. Dette ser ut til å være avgjørende for at åndelig mørke skal kunne bli en vei til sannhet, til Gud. Det er en overgivelse som bunner i en radikal tillit til Gud, selv om man opplever seg forlatt av Gud. Ved å akseptere «din eksistensielle avhengighet», som Stinissen beskriver det, kan Gud gjøre sin gjerning i deg (1993, s. 22-27, 57, 169). På bakgrunn av dette er lydighet til å holde ut i forlattheten det beste alternativet i åndelig

mørke med tanke på at tilstanden kan være en vei til Gud. Dersom man i lydighet overgir seg til Gud, slik vi nå har sett, opplever man ikke nødvendigvis at forlatthetsfølelsen og uroen i den dype syndserkjennelsen er borte. Det betyr dermed ikke at Gud ikke kan se og være nær mennesket, som det også ble vist til i forrige delkapittel.

På bakgrunn av dette kan man si at virkningen av lydighet overfor den treenige Gud er *fellesskap* mellom ham og mennesket. Med det mener jeg at Sønnens frivillige overgivelse til døden, og i det hans lydighet overfor og deltakelse i Faderens vilje til å gjøre ende på syndens konsekvens og i lys av oppstandelsens triumf, har ved dette åpnet muligheten for gjenopprettelse av forholdet mellom mennesket og den treenige Gud. Sønnens lydighet til døden er med andre ord mer enn bare et forbilde for mennesket, da det er en egenskap i ham som var med på å muliggjøre dette fellesskapet. Lydigheten til døden åpenbarer at den treenige Gud ønsker å ha fellesskap med mennesket, og ikke har eller vil forkaste det (1 Joh 4,7-10). En annen faktor ved Sønnens lydighet til døden er at det skjedde i spenningen mellom forlatthet og tillit, en spenning fylt av Faderens stillhet og passivitet i Sønnens nedstigning til dødsriket (se 2.2.1 og 2.2.3).

Dersom man velger en å være lydige i åndelig mørke kan det således bety en erkjennelse av at en fortsatt trenger og ønsker å være i fellesskapet med Gud. Det er et valg man kan oppleve å ta til tross for at man ikke forstår situasjonen man befinner seg i og at forlatthetsfølelsen ikke nødvendigvis blir mindre. Likevel vil man frivillig og lydige overgi seg til Gud, fordi det eneste som betyr noe er å bli værende i fellesskapet med ham (se 2.3.3). Lengselen etter fellesskapet vil således kunne forstås som en bærer av håpet om en nådig og kjærlig Gud, som manifesterer seg i lydighet overfor Gud i det åndelige mørket. Det er i en spenning mellom forlatthet og tillit til Gud at denne overgivelsen skjer (se 2.2.1; Sal 62,2; Jes 30,15). Spørsmålet om lydighet i åndelig mørke kan oppsummeres i hva man gjør med selverkjennelsens ydmykelse i kjølvannet av opplevelsen av forlatthet. Rimehaug forteller at «Den viktigste selverkjennelsen er at jeg ikke kan gjøre noe for å nærme meg Gud. Jeg er totalt overlatt til at han kommer meg i møte» (2007, s. 53). Ut fra det Rimehaug her forteller kommer det til syne at det å være lydige, det vil si overgi seg til Gud og hans gjerning, også henger sammen med passivitet. Derfor skal neste del av fortolkningsrammen dreie seg om sammenhengen mellom lydighet og passivitet, i lys av den avmakt og passivitet Sønnen erfarte slik det kan forstås om nedstigningen til dødsriket.

2.4.4 Avmakt i møte med avgrunnen

I denne delen av fortolkningsrammen skal oppgaven undersøke Sønnens avmakt i døden, og da refererer jeg særlig til nedstigningen til dødsriket (2.2.3), og hvordan dette kan fortolke menneskers opplevelse av avmakt i åndelig mørke. Dette berøringspunktet er mulig på grunnlag av en trinitarisk

tolkning av korshendelsen og en kristologisk forståelse av Sønnen som Gud og menneske på samme tid, slik det ble argumentert for i 2.2.1. Det er dermed mulig å tenke at Sønnen led døden både på vegne av og sammen med menneskeheten. Han var med andre ord *medlidende*, i ordets dypeste forstand, på en måte som ingen andre kan erfare. I dette henseende er Sønnens død og nedstigning et unikt tilfelle, i kraft av at han erfarte å bli forlatt av sin himmelske Far i døden da han døde for verdens synder. En annen side ved fortolkningen av nedstigningen til dødsriket er, ifølge Balthasar, Sønnens passivitet, en absolutt opplevelse av avmakt (i Lauber, 2004, s. 69-70). Denne fortolkningen av Sønnens nedstigning til dødsriket fremhever Sønnens deltakelse i menneskenes avmakt og tilkortkommenhet overfor Gud, det vil si en tilstand uten ham. Ved Sønnens medlidelse og passivitet i døden er han ikke bare deltakende med menneskene, men han oversteg avgrunnen mellom mennesket og Gud. Det betyr, i lys av oppstandelsen, at Sønnens nedstigning til dødsriket gjorde det mulig å gjenopprette forholdet mellom menneskene og den treenige Gud, fordi han kom menneskene i møte.

Dette får også følge for hvordan man fortolker opplevelsen av avmakt i åndelig mørke. Den avgrunnen som er mellom menneskene og den treenige Gud er oversteget av Sønnen, og ved tro på ham, betyr dette at mennesket kan bli tilregnet deltakelse i Sønnens død og oppstandelse, gitt ved Den Hellige Ånd (Mjaaland, 2017, s. 339). Sagt med andre ord; den avmakt og frykt for avgrunnen man kan oppleve i åndelig mørke er overvunnet. Sønnens dramatiske seier er tilregnet menneskene som tror på han på grunn av hans stedfortredende død og oppstandelse, de er frelst av nåde. Hvordan kan man likevel oppleve avgrunnen som noe fryktinngytende? En slik opplevelse kan gjøre opplevelsen i åndelig mørke enda mer smertefull og uforståelig (se siste del av 2.3.3). En mulig fortolkning av dette er at man fremdeles kan bli overvældet av avgrunnen og av sin tilstand *uten Sønnen*, i lys av en forståelse av at kristne er samtidig rettferdig og synder (se 2.4.1). Det å bli overvældet av sin avmakt i åndelig mørke er med på å gjøre dette til en skjebnesvanger tilstand, og det viser at spørsmålet om lydighet i åndelig mørke blir særlig aktuelt, med tanke på hva man gjør med denne opplevelsen. Det kan føre til at mennesket gir opp håpet og troen på Gud og hans nåde, og slik kan det føre mennesket *bort fra Gud*. Samtidig er det mulig at opplevelsen av avmakt kan være med på å lede en til fortsatt å tro, samt å gi en dypere forankring av troen. Det forutsetter at mennesket ikke gir opp troen, men lydig lar avmakten lede til overgivelse til den treenige Gud. På bakgrunn av dette kan man forstå avmakt som en forutsetning for og del av en ydmyk erkjennelse av sin avhengighet av Sønnens soningsdød og overgivelse til ham, som en innrømmelse av at man ikke kan nærme seg den treenige Gud i egen kraft, men at det er han som kommer mennesket i møte. Et eksempel på dette er Paulus som forteller menigheten i Korint at han opptrådte «svak, redd og skjelvende» hos dem (1 Kor 2,3), men fortsetter etterpå med å fortelle om sin avhengighet til Ånden, som gjorde sin gjerning i avmektige Paulus (1 Kor 2,4). Paulus overgav seg ikke til sin svakhet, frykt eller redsel, men til Ånden, som handlet gjennom han

i tjenesten. Selv om dette ikke er et eksempel på en beskrivelse av åndelig mørke er det et eksempel på hvordan den treenige Gud kan være tilstede og gjøre sin gjerning i og gjennom et menneske, på tross av dets avmakt. Dette viser at det å oppleve avmakt, maktesløshet, frykt og å bli overveldet av avgrunnen mellom mennesket og Gud i seg selv ikke kan forstås som motstykker til tro.

Det at Sønnen erfarte og deltok i avmakten som en følge av hans frivillige overgivelse til døden viser at den treenige Gud rommer det avmektige. Med det mener jeg ikke at Gud er avmektig, men at hans allmakt kan komme til uttrykk gjennom og i Sønnens nedstigning til dødsriket som avmektig og ved oppstandelsen stadfestes allmakten. Den avmakten Sønnen erfarte i nedstigningen til dødsriket, slik det er fortolket i denne oppgaven, har vi nå sett på som en følge av hans lydighet til døden. Ved dette deltar Sønnen i menneskets avmakt og overstiger avgrunnen mellom den hellige Gud og det syndige mennesket, og ved oppstandelsen seirer han over døden og avgrunnens skille mellom Gud og menneskene. Dette betyr at mennesket kan tilregnes Sønnens seier over avmakten, avgrunnen og døden. Derfor er det mulig å fortolke avmakten i åndelig mørke som en side ved det å være menneske og fortone seg som et valg om å la seg tilregne Sønnen og hans dramatiske seier. I lys av dette innebærer menneskets lydighet i bevisstheten om sin avmakt, en *mottakelse* av Guds livgivende nåde og fellesskap med den treenige Gud, ved Sønnens stedfortredende og medlidende død (Kristiansen, 2008, s. 282). Denne mottakelsen er som en avmektig handling siden mennesket ikke gjør annet enn å tillate Gud å være nær og gjøre sin gjerning, som er gjort mulig på grunn av at Sønnen var lydig til døden og deltok i menneskets avmakt overfor Gud. I menneskets aksept av sin avmakt og overgivelse til Gud, dødes forsøket på å klare seg selv og på å gjøre seg fortjent til Guds tilgivelse og kjærlighet og å komme Gud i møte.

2.4.5 Kort oppsummert: en trinitarisk tolkning av korshendelsen som fortolkningsramme for åndelig mørke

Drøftingen av aktuelle berøringspunkter mellom det som skjer i treenigheten ved Sønnens død og fenomenet åndelig mørke har vist at Sønnens død være en fortolkningsramme for åndelig mørke, og viser at den treenige Gud er og kan romme mer enn hva et menneske kan forstå og erfare. Drøftingen viser at forlatthet er en smertefull erfaring som gjenfinnes både i korshendelsen og i åndelig mørke, samtidig som det er forskjell mellom Sønnens forlatthet og menneskets forlatthetsfølelse. Det kommer av vesensforskjell og det stedfortredende oppdraget Sønnen hadde, som innebar at han ble forlatt av Faderen. Det var for en tid at Sønnen ble forlatt, for at ingen mennesker skal trenge å oppleve å være forlatt av den treenige Gud. For den som opplever forlatthet i åndelig mørke vil dette bety at man ikke

vil bli forlatt eller forkastet av Gud, men at forlatthetsfølelsen kan forstås som Guds ugjenkjennelige og stille nærvær.

Denne urovekkende opplevelsen er med på å gjøre åndelig mørke til en skjebnesvanger tilstand, i den forstand at det kan virke enklere og bedre å gi opp troen på Gud enn å oppleve dette ugjenkjennelige. Derfor ble det videre drøftet hvordan det at Sønnen frivillig og lydlig overgav seg til døden kan være en mulig fortolkningsramme for det skjebnesvangre valget i åndelig mørke. Her ble det argumentert for at Sønnens overgivelse til døden er mer enn et forbilde, men er en medvirkende faktor i korshendelsen og således på å gjenopprette muligheten for fellesskap mellom den treenige Gud og mennesket. Korshendelsen er en enestestående hendelse, et unikt eksempel på sann lydighet og treenighetens givende, og hengivende, vesen. Fortolkningen av hvordan lydighet i opplevelsen av forlatthet og selverkjennelsen om synd og tilkortkommenhet leder en bort fra Gud eller til Gud, dreier seg om å velge å holde ut, til tross for den tilstand man befinner seg i. Dette valget kan assosieres med den spenningen mellom forlatthet og tillit som Sønnen befant seg i på korset, som for øvrig er uten sammenligning (se 2.2.1). I lys av dette kan lydighet i forbindelse av både korshendelsen og i åndelig mørke, forstås som noe som leder til fellesskap mellom den treenige Gud og mennesket.

Videre ble det drøftet hvordan Sønnens erfaring av passivitet og lidelse for og med menneskeheten, som en forlengelse av hans overgivelse til døden, kan være med på å fortolke menneskers erfaring av avmakt og frykt for avgrunnen mellom Gud og mennesket i åndelig mørke. Her ble det argumentert for en vesentlig forskjell i det at Sønnen oversteg avgrunnen ved nedstigningen til dødsriket, og som ble overvunnet ved oppstandelsen. Det betyr at hver den som har overgitt seg til ham ikke har noen grunn til å frykte denne avgrunnen da man er tilregnet Sønnens seier over den. Likevel kan man bli overveldet av disse dypene og også over bevisstheten om den utilstrekkelighet man har overfor Gud i egen kraft. Dette berøringspunktet kan således minne en om den «eksistensielle avhengighet» man har til Sønnens deltakende avmakt og seier over døden (Stinissen 1993, s. 169). Denne overgivelsen handler ikke om frykt for Gud, men om en radikal tillit til ham til tross for det åndelige mørket. Ut ifra en slik fortolkning kan mennesket ved sin bevissthet og erkjennelse av sin avmakt i åndelig mørke uttrykkes ved lydlig å bli værende i troen på Gud og slik kan åndelig mørke bli en vei til Gud. Dette støtter fortolkningen av forlatthetsfølelsen, ikke som et synonym til forkastelse, men som et annerledes nærvær av Gud og den underliggende forståelsen av at Gud er handlekraftig også gjennom erfaringen av åndelig mørke. Med det mener jeg at han opprettholder og skaper tro gjennom lengsel etter fellesskap med ham. Det er en tro som er fundamentert i en passiv mottakelse og en dypere forankring av fellesskapet med den treenige Gud og er gjort mulig av det som skjer i treenigheten ved Sønnens død.

3.0 Oppsummerende konklusjon

I denne masteroppgaven har jeg undersøkt *hvordan det som skjer i treenigheten ved Sønnens død kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke*. Problemstillingen har blitt undersøkt ved hjelp av to forskningsspørsmål; (1) hva skjer i treenigheten ved Sønnens død? En trinitarisk tolkning av korshendelsen og (2) hvordan beskrives erfaringen av åndelig mørke, og hva forteller dette om hva åndelig mørke er?

Forskningsspørsmål (1) ble undersøkt på en systematisk teologisk måte, ut ifra hvordan Hans Urs von Balthasar og Jürgen Moltmann tolker korshendelsen som en trinitarisk hendelse *per se*. Den trinitariske tolkingen gjør at man kan tale om Sønnen som en gudsforlatt Gud, uten at det betyr en død av den treenige Gud som sådan. Det skjer en død i treenigheten ved Sønnens død, som indikerer at det skjedde et brudd mellom Faderen og Sønnen. Avstanden i adskillelsen var de sammen, og det ble argumentert for at det var Ånden som bandt sammen Faderen og Sønnen i adskillelsen. Den inkarnerte Sønnen, som Gud og menneske på samme tid, gikk han frivillig og lydige inn i den stedfortredende døden og steg ned til dødsriket. I lys av oppstandelsen kan denne hendelsen forstås som veien til en dramatisk seier over syndens konsekvens, og det som muliggjorde gjennomrettingen av forholdet mellom den treenige Gud og menneskene. Slik korshendelsen fortolkes i oppgaven, kan vi konkludere med at det som skjedde i treenigheten ved Sønnens død viser at den treenige Gud er kapabel til å romme og å være til stede i all form for lidelse og mørke, selv de mørkeste krokene av dødsriket. Men mer enn å romme dette; han kan gjøre ende på det og gjøre det om til noe lyst. For ham er ikke mørket mørkt, for han selv er lyset (Joh 1,4f; 8,12).

Forskningsspørsmål (2) om hvordan åndelig mørke blir beskrevet og forstått, ble undersøkt med en hermeneutisk tilnærming til spiritualitetslitteraturen *Själens Dunkla Natt* (Johannes av Korset, 1972), *Natten er mitt lys* (Stinissen, 1993), *Når Gud blir borte* (Rimehaug, 2000) og *Tørsten gir lys: Om åndelig lengsel og modning* (Rimehaug, 2007). Essensen i funnene her er at åndelig mørke gir en dyptgripende opplevelse av å være forlatt av Gud, som kan gi urovekkende bevissthet om sin avmakt og tilkortkommenhet overfor Gud. Dette gjør at åndelig mørke kan bli en skjebnesvanger tilstand, hvor man kan være fristet til å gi opp troen, lengselen etter og håpet på Gud, og således kan det bli en vei *bort fra* Gud. Det er også en mulighet for at de erfaringene en gjør seg i åndelig mørke kan lede en *til* Gud, gjennom å akseptere sin tilstand og overgi seg til Gud på tross av den skjebnesvangre tilstanden. På bakgrunn av forståelsen av at åndelig mørke er en tilstand som kan erfares av kristne, vil denne overgivelsen kunne forstås som *fortsatt* å ønske og behøve fellesskapet med Gud. Kanskje kan det forstås som en dypere forankring av troen på Gud i kjølvannet av den skjellsettende erfaringen.

Det har vært særlig viktig for problemstillingen sin helhet (se 2.4) å undersøke det som fremstod som sentrale og skjebnesvangre beskrivelser av åndelig mørke i lys av aktuelle berøringspunkter fra en trinitarisk tolkning av korshendelsen. Derfor sentrerte drøftingen av fortolkningsrammen om forlatthet (se 2.4.2), frivillighet og lydighet favnet i begrepet overgivelse (se 2.4.3) og avmakt i møte med avgrunnen (se 2.4.4). Gjennom denne fortolkningsrammen kommer det til syne at den treenige Gud kan romme lidelse, mørke, avmakt og død, samt være nær og handle i livene til mennesker som opplever slike vanskelige erfaringer som åndelig mørke.

Hvordan det som skjer i treenigheten kan være en fortolkningsramme for åndelig mørke kan oppsummeres som følgende: Forlatthet er ikke det samme som å være forkastet og det er korshendelsen det tydeligste bildet på. Sønnen ble for en tid forlatt av sin Far, for at hver den som tar imot han ved troen, skal slippe å være adskilt fra den treenige Gud (Joh 3,16f). Det betyr at den som opplever forlatthet i åndelig mørke ikke er forlatt, som igjen åpner for en fortolking av forlattheten som Guds stille nærvær (se 2.4.2). Sønnen som var lydig til døden, og virkningen av hans lydighet var å gjøre fellesskapet mellom den treenige Gud og mennesket mulig igjen. Dette viser at virkningen av lydighet overfor Gud er fellesskap, og ikke selvutslettelse eller selvfornektelse. Dersom man i åndelig mørke er lydig overfor Gud, det vil si å frivillig overgi seg til han, kan dette forstås som en erklæring av både tillit og avhengighet (se 2.4.3). Den avgrunnen som er mellom menneskene og Gud, er oversteget og overvunnet av Sønnen. Ved overgivelse er det syndige, avmektige og utilstrekkelige mennesket gitt del i seieren. Denne seieren og deltakelsen i den gjelder også i det åndelige mørket, hvor man kan oppleve det som at all form for glede, fred, trøst, liv og håp er frarøvet en og gjort utilgjengelig (se 2.4.4). Underliggende i fortolkningsrammen er at den treenige Gud *er* (2 Mos 3,14) og er gleden, freden, trøsten, livet og håpet. Man kan derfor, i åndelig mørke, vite at Gud (fortsatt) er dette og vil være det for den som opplever denne tilstanden. Det gjelder selv om man ikke nødvendigvis opplever at lyset skinner i ens hjerte, så er Gud fremdeles tilstede *som* det skinnende lyset (2 Kor 4,6). Den trinitariske tolkningen av korshendelsen viser at mørket er ikke mørkt for ham, «natten er lys som dagen, mørket er som lyset» (Sal 139,12).

Gjennom denne fortolkningsrammen kommer det til syne at den treenige Gud kan romme lidelse, mørke, avmakt og død, samt være nær og gjøre sin gjerning i livene til mennesker som opplever slike vanskelige erfaringer. Men også at han kan gjøre *ende på det*, som allerede har skjedd, i korshendelsens forsonende virkning og gave, men det er ikke fullendt før forløsningen. I dette store mellomrommet lever vi våre liv, hvor noen kristne kan oppleve en form for åndelig mørke. Fortolkningsrammen gir da grunn til å tro at dersom vi er «troløse, så er han trofast, for han kan ikke fornekte seg selv» (2 Tim 2,13).

4.0 Litteraturliste

- Austad, T. (2008). *Tolkning av kristen tro: Metodespørsmål i systematisk teologi*. Kristiansand: Høyskoleforlag.
- Balthasar, H. U. v. (1990). *Mysterium Paschale: The Mystery of Easter*. Edinburgh: T&T Clark LTD.
- Balthasar, H. U. v. (1992). *Dramatis Personae: Persons in Christ. Vol 3, Theo-Drama: Theological Dramatic Theory*. San Francisco: Ignatius Press.
- Balthasar, H. U. v. (1994). *The Action. Vol 4, Theo- Drama: Theological Dramatic Theory*. San Francisco: Ignatius Press.
- Balthasar, H. U. v. (1998). *The Last Act. Vol 5, Theo- Drama: Theological Dramatic Theory*. San Francisco: Ignatius Press.
- Balthasar, H. U. v. (2004). *Truth of God. Vol 2, Theo- Logic: Theological Logical Theory*. San Francisco: Ignatius Press.
- Downey, M. (1997). *Understanding Christian Spirituality*. New Jersey: Paulist Press.
- Graff-Kallevåg, K. & Kaufman, S. T. (Red.). (2018). *Byggekløss- spiritualitet? En studie av spiritualitet i Den norske kirkes trosopplæring*. Oslo: IKO- Forlaget.
- Gregersen, N. H. (2008). Dogmatik som samtidsteologi. *Dansk Teologisk Tidsskrift*, 4(8), 290-310.
Hentet fra http://www.danskeologisktidsskrift.dk/dtt_pdf/DTT-2008-4.pdf
- Henriksen, J. (2013). Åpenbaring, erfaring og teologi. *Teologisk Tidsskrift*, 2(4), 379-395. Hentet fra https://www.idunn.no/tt/2013/04/aapenbaring_erfaring_og_teologi
- Hill, G. (2017). *Salt, light and a City: Ecclesiology for the Global Missional Community; Volume 1, Western Voices* (2. utg.). Oregon: Cascade Books.

- Innerdal, G. (2015a). Å tenke trinitarisk: Noen konsekvenser av en trinitarisk teologi. I G. Innerdal & K. W. Sæther (Red.), *Trinitarisk Tro og Tenkning: Festskrift til Svein Rise* (s. 17-32). Kristiansand: Portal Forlag.
- Innerdal, G. (2015b). *Hans Urs von Balthasar on Spirit and Truth: A Systematic Reconstruction in Connection to the Theoretical Framework of Lorenz B. Puntel*. Zürich: LIT Verlag.
- Innerdal, G. (2015c). Kristi nedfart til dødsriket – for oss. *Vårt Land* 28. mars, s. 33.
- Johannes av Korset (1972). *Själens dunkla natt* (Vol. 2, Serie Karmel). Tågarp: Karmeliterna.
- Kärkkäinen, V. M. (2014). *Trinity and Revelation. A constructive Christian theology for the pluralistic world, volume 2*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing Co.
- Kjølsvik, I. (2008). Jürgen Moltmann. I Rise, S. & Kristiansen, S. (Red.), *Moderne teologi: Tradisjoner og nytenkning hos det 20. århundrets teologer* (s. 173- 183). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Kristiansen, S. (2008). Hans Urs von Balthasar. I Rise, S. & Kristiansen, S. (Red.). *Moderne teologi: Tradisjoner og nytenkning hos det 20. århundrets teologer* (s. 273-286). Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Larsen, K. (2012). Hvordan forstå spirituelle tekster? – Et blikk på en hermeneutisk tilnærming. *Teologisk Tidsskrift*, 1(1), 82-95. Hentet fra <https://www.idunn.no/tt/2012/01/art01>
- Larsen, K. (2014). *Transformasjon som overgivelse – en analyse av Wilfrid Stinissens karmelittiske spiritualitet*. (Doktoravhandling, Det teologiske Menighetsfakultetet, Oslo.) Hentet fra http://www.larsenkim.no/her/wp-content/uploads/2015/02/Kims_PhD.pdf
- Larsen, K. (2017). Spiritualitetsteologisk tenkning i den karmelittiske tradisjon. *Teologisk Tidsskrift*, 6(3), 209-224. Hentet fra https://www.idunn.no/tt/2017/03/spiritualitetsteologisk_tenkning_i_den_karmelittiske_tradis
- Lauber, D. (2004). *Barth on the descent into hell: God, atonement and the Christian life*. Aldershot: Ashgate.

Mjaaland, M. T. (2017). *Systematisk Teologi*. Oslo: Verbum Akademisk.

Moltmann, J. (1974). *The Crucified God*. London: SCM Press.

Moltmann, J. (1981). *The Trinity and the Kingdom of God: The doctrine of God*. London: SCM Press.

Mæland, J. O. (Red.). (1985). *Konkordieboken: Den evangelisk- lutherske kirkes bekjennelsesskrifter*. Oslo: Lunde Forlag.

Nugent, D. C. (1991). Mystical and Evangelical Theology in Martin Luther and St. John of the Cross. *Journal of Ecumenical Studies*. 28(4), 555-565. (Artikkelen er lest via EBSCO)

Perrin, D. B. (2007). *Studying Christian Spirituality*. New York: Routledge.

Rimehaug, E. (2000). *Når Gud blir borte*. Oslo: Genesis.

Rimehaug, E. (2007). *Tørsten gir lys: Om åndelig lengsel og modning*. Oslo: Lunde.

Rise, S. (2017). *Treenig teologi*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Shea, J. J. (2005). *Finding God Again: Spirituality for Adults*. Maryland, USA: Rowman & Littlefield Publishers

Stinissen, W. (1993). *Natten er mitt lys*. Oslo: St. Olav forlag.

Teigen, A. H. (2008). *Innføring i kristen tro*. Oslo: FMH – forlaget.